

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

ЗА СВОБОДУ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДІАЛОГ ТА СПРОБИ ПОРОЗУМІННЯ

романтично-захоплене віднайдення/відкриття України і водночас цілком прагматичне конструювання її ворожих образів, пов'язане з процесами національного й політичного самоствердження польського суспільства.

ЗНАЧЕННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ УГОДИ 1890–1894 РОКІВ*

*Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття баденчуки, усміхнется доля,
Оклеведем всіх кацапів, набрешем не в міру,
Подорвем ми над Дунаєм ко ним всяку віру,
Честь і совість ми положим за наші мандати
І покажем, як умієм народ заступати.
Граф Станіслав увірял нас, ми єму вірим,
Що дорогу аж по Київ разом с ним смірим,
Отоб'єм ми у кацапов Україну славу
І привернем на Дніпрі ми Січ і волю давну.*

Так виспівували львівські москвофіли на Різдво 1891 р. у зв'язку з проголошенням 25 листопада 1890 р. у Галицькому сеймі польсько-української угоди²³⁵.

Так звана «нова ера» має детективний сюжет. Не менш дивовижні її оцінки пізнішого часу. Вже близько 1900 р. галичани перейняли естафету від москвофілів виставляти її організаторів у карикатурному світлі. Навіть М. Грушевський, який переїхав до Львова на створену внаслідок цієї угоди кафедру історії України і розгорнув у Львові бурхливу пропаганду ідей українського націоналізму коштом «нової ери», неодноразово використовував її карикатурний образ у своїх полемічних статтях (термін «нова ера» теж набув карикатурного відтінку з подачі москвофілів²³⁶). Ще 1997 р. львівський белетрист Роман Горак опублікував у «Літературній Україні» текст, у якому кваліфікував угоду 1890–1894 рр. «як одну з найганебніших сторінок нашої історії, політику запроданства і зради інтересів українського народу заради кількох приватних вигод для себе»²³⁷. Такий погляд загалом відображає ставлення до угоди 1890–1894 рр. й носіїв польського націоналізму. Ян Поплавський назвав політику братів Бадені стосовно українців «легковажною, справді шляхетською політикою, в якій широка фантазія йшла в парі з буденністю, навіть тривіальністю засобів і способів діяльності» і закликав вживати в українській політиці замість тактики Люблінської унії аргументи завойовника Львова Казимира III Великого²³⁸. А Мар'ян Роско-Богданович у спогадах стверджував, що до 1890 р. «ані про Україну,

* Praca powstała w ramach Stypendium im. Konstytucji 3 Maja Fundacji Wolność i Demokracja w roku 2021. Stypendium Naukowe jest realizowane w ramach projektu «Spotkania Klubu Galicyjskiego. Jaremcze 2021» wspieranego ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w ramach konkursu Polonia i Polacy za Granicą 2021.

²³⁵ Страхопуд. 1890. № 23–24.

²³⁶ Номери москвофільського сатиричного часопису «Страхопуд» 22 і спарений 23–24 за 1890 р. повністю заповнені жартами на тему «нової ери».

²³⁷ Горак Р. Неміфотворний Франко. *Літературна Україна*. 1997. № 31.

²³⁸ Popławski J. Sprawa ruska. *Pisma polityczne*. Kraków; Warszawa, 1910. T. 2. S. 307.

ані про українців ані говорили, ані чули» і що «українська партія» постала завдяки зусиллям гурту «крутковідзув» на чолі з графом Станіславом Бадені²³⁹.

Довготривалі польсько-українські угодні контакти, що завершилися проголошенням угоди на форумі Галицького сейму в 1890 р., започатковано 1874 р. під час археологічного з'їзду в Києві. Саме тоді духовний провідник київської «Старої Громади» Володимир Антонович зблизився з гуртом варшавських істориків, насамперед випускником університету св. Володимира Олександром Яблоновським. Кардинально ситуація змінилася після 1 березня ст. стилю 1881 р., коли російські народники убили імператора Олександра II. Водночас загинули останні надії на скасування Емського указу 1876 р. Напередодні В. Антонович побував у Західній Європі, відвідав також Італію та Галичину. Елементи побутової культури й фольклору італійців змушували його проводити паралелі з Україною, а П'ємонту – з Галичиною. Імовірно, саме тоді виникло поняття «український П'ємонт». Після загибелі царя-реформатора з метою реалізації цієї ідеї В. Антонович налагодив контакти з Валеріяном Калінкою – польським істориком-клерикалом, керівником осередку монахів-змартвихвстанців й інтернату для української молоді у Львові – і знайшов у нього повне співчуття та підтримку. Водночас інтенсифіковано контакти з львівськими народовцями й польськими лібералами з метою знешкодження москвофільства. Елементів конструктивності ці змагання набули в 1888 р., коли ними зацікавився міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Густав Кальнокі. Врешті, після втручання енергійного намісника Галичини графа Казимира Бадені 25 листопада 1890 р., в Галицькому сеймі була проголошена угода «Руського клубу» (верхівки українського істеблїшменту) з польською консервативною більшістю. «Угода Бадені–Романчук, – каже сучасний польський дослідник, – насправді означала визнання польською стороною ваги української групи в Галичині. Визнання не означало рівності й партнерства, але згоду доти панівної сили – себто поляків – на трактування української сторони як рівнозначного суб'єкта, з яким можна домовлятися»²⁴⁰.

Співпраця народовців з польським політичним проводом припинилася 1894 р., коли голова «Руського клубу» Юліян Романчук інспірував перехід переважної частини народовців в опозицію, а остаточно – у 1901 р. О. Барвінський, який і після 1894 р. продовжував орієнтуватися на співпрацю з поляками, на знак протесту проти відкинення вимог «Руського клубу» «Польським колом» склав свій сеймовий мандат разом з майже усіма його членами²⁴¹.

Донедавна вважали, що «нова ера» не сприяла українському національному рухові, в найкращому разі визнавали лише певну користь її наслідків: прибуття до Львова на новостворену кафедру історії Східної Європи М. Грушевського,

²³⁹Rosco-Bogdanowicz M. Wspomnienia. Kraków, 1959. T. 1. S. 197.

²⁴⁰Babiński G. Pogranicze polsko-ukraińskie: etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość. Kraków, 1997. S. 67.

²⁴¹Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів, 2000; Чорновол І. Між археологією та політикою. Володимир Антонович і польське суспільство. *Нариси з історії Галичини*. Львів, 2017. С. 36–126; Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1914. Львів, 2018. Скорочений виклад концепції політики «нової ери» див.: Чорновол І. Політичні концепції київської «Старої Громади»: від проросійського народництва до «нової ери». *Сучасність*. 2000. № 12. С. 145–154.

відкриття ще однієї гімназії, заснування товариства «Дністер»²⁴². Крім автора цих рядків, детально розглядав наслідки польсько-української угоди 1890–1894 рр. лише сучасний польський дослідник Дарій Мацяк²⁴³. Сама проблема в історіографії досі затуманена полемічними текстами, написаними значно пізніше. Найкраще дослідженим результатом угоди 1890–1894 рр. є відкриття кафедри історії України у львівському університеті. Натомість інші її наслідки залишаються маловідомими.

Завдання цього нарису – комплексно розглянути всі здобутки партії народо-вців під час тривання угової акції 1890–1894 рр. і їхнє значення для розвитку українського національного руху.

Кафедра історії України у Львівському університеті

Задум, близький до ідеї створення у Львівському університеті кафедри історії України, виник ще 1862 р. Того року був звільнений з посади професора Санкт-Петербурзького університету Микола Костомаров і галицькі народовці замислилися, чи не можна було б його запросити до Львівського університету²⁴⁴. Однак молода громада народо-вців не мала тоді належного впливу серед австрійських політиків, достатнього для впровадження цієї ідеї в життя.

У листопаді 1880 р. 76 студентів Львівського університету звернулися до академічного сенату з петицією про заснування кафедри історії Русі, а сенат переадресував її на філософський факультет. Філософський факультет поставився до пропозиції загалом прихильно, але зауважив, що водночас з кафедрою історії України має бути відкрита й кафедра історії Польщі; крім того, бракує фахівця, здатного очолити кафедру історії Русі. Тому в липні 1881 р. студенти отримали відмову²⁴⁵.

Не знати, як виплинула петиція руських студентів на справу заснування кафедри польської історії, але кафедра історії Польщі була відкрита в лютому 1883 р. на реалізацію жовтневої 1881 р. ухвали Галицького сейму.

Проблема створення у Львові кафедри історії України знову стала актуальною в другій половині 1880-х років. Вже під час конфіденційної зустрічі О. Барвінський з князем Адамом Сапігою в Криниці 1886 р. обговорювали й це питання і вже тоді князь А. Сапіга надавав їй великого значення – не лише академічного, а й політичного. Очевидно, сам факт відкриття у Львові кафедри української історії свідчив би про визнання офіційним Віднем окремішності українського народу – на протигагу політиці переслідування українства в Росії. Крім того, покликання на неї В. Антоновича сприяло б утвердженню української ідеї в Галичині. Тому кафедра історії України у Львові стояла на чільному місці вимог наддніпрянців у їхніх контактах з урядом та поляками і була серед пропозицій, поданих народо-вцями на розгляд намісника Галичини восени 1890 р.

Справа не йшла гладко. Прихильникам кафедри української історії довелося поборювати певні стереотипи та застереження у Відні і щодо особи В. Антоновича,

²⁴² Див. напр.: Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990. С. 290; Крип'якевич І. Володимир Антонович і «нова ера». *Діло*. 1929. Ч. 27.

²⁴³ Див.: Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895. Warszawa, 2006. (Biblioteka Europae Orientalis; т. 26).

²⁴⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк; Київ, 2009. Т. 2, ч. 3–4. С. 115.

²⁴⁵ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України. (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника). Ф. 11. Спр. 2000. Арк. 55.

і щодо українського національного руху загалом. Так, міністр освіти уряду графа Е. Таффе барон Павло Гавч не вважав українців окремою нацією. Можна здогадуватися, що він розумів корисність українського націоналізму для Австро-Угорської імперії і хотів того чи ні, був змушений його підтримувати, однак окремішність українського народу, на його думку, була дуже проблематичною. Що стосується кафедри історії України, то в цьому питанні його думка була такою: «Історія українського народу не є галуззю окремої науки» (ist noch keine konkrete Wissenschaft)²⁴⁶.

Але голос міністра освіти, безумовно, не був вирішальним – австрійський прем'єр-міністр граф Едуард Таффе прислухався не до нього, а до намісника Галичини графа Казимира Бадені та міністра закордонних справ графа Густава Кальнокого.

Значно серйознішою перепоною на шляху призначення В. Антоновича була його конфесійність. В очах австрійських та галицьких політиків православ'я асоціювалося з російською імперською ідеєю. Крім того, поляки знали, що в молодому віці В. Антонович свідомо змінив своє католицьке віросповідання на православне – цей факт також свідчив не на його користь²⁴⁷. Однак і цю перепону вдалося подолати завдяки спільним зусиллям насамперед О. Барвінського, К. Бадені та М. Бобжинського, віцепрезидента Крайової шкільної ради.

Врешті, 6 вересня 1892 р., урядова «Газета Львовська» та «Діло» принесли звістку про те, що цісар санкціонував відкриття кафедри історії Східної Європи в Львівському університеті з українською мовою викладів²⁴⁸. Дослівно вона називалася так: «друга кафедра світової історії з особливим прийняттям до уваги історії Східної Європи» (zweite Lehrkanzel der Weltgeschichte mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte Osteuropas). Відсутність у ній терміна «Україна» австрійські урядники пояснювали тим, що його вживання може загострити стосунки з Росією²⁴⁹. Та все ж вирішальним у формулюванні назви кафедри був голос польських політиків. Як писав міністр освіти у звіті 22 березня 1892 р.: «На основі фахової оцінки трудно, отже, зокрема в останньому часі, задовільнити бажання українських послів у справі відкриття у Львівському університеті катедри історії українського народу, оскільки виключення українського населення Польщі з історії Польщі в даних обставинах не має наукової підстави і могло б викликати шкідливий для краю і для монархії конфлікт між польським і українським населенням»²⁵⁰.

Утім, здавалося, справу полагодили. І раптом В. Антонович відмовився. Як стверджував О. Барвінський, до цього його спонукали особисті проблеми²⁵¹. Цієї думки традиційно дотримувалася українська історіографія. Винятком був Олександр Лотоцький, який зауважив, що В. Антонович відмовився не тільки через

²⁴⁶ Грушевський М. Автобіографія. Київ, 1926. С. 8.

²⁴⁷ Барвінський О. Зі «Споминів мого життя». Справа покликання проф. Володимира Антоновича на кафедру історії України-Руси на Львівському університеті. *Стара Україна*, 1924. № 9–10. С. 138.

²⁴⁸ *Gazeta Lwowska*. 1892. Nr 203; *Діло*. 1892. № 191.

²⁴⁹ Барвінський О. Заснування катедри історії України в Львівському університеті. *Записки НТШ*. Львів, 1925. Т. 151–153. С. 7.

²⁵⁰ Винар Л. Австрійські урядові документи про призначення Михайла Грушевського професором Львівського університету. *Український історик*. 1986. № 3–4. С. 82–83.

²⁵¹ Барвінський О. Заснування катедри історії України... С. 8–9.

похилий вік, «а й тому головне, що по своїй вдачі не надавався він на те, щоб угрузнути у складні тоді галицькі обставини так, як се пасувало бойовій натурі Грушевського»²⁵². Факти свідчать, що така думка ближча до істини.

Володимир Антонович дуже боляче реагував на невдачі політики «нової ери» – політики, заінагурованої насамперед ним і О. Кониським. Особливо ж він був вражений тим, що галицькі радикали, в яких він вбачав своїх найближчих союзників в політиці «українізації» Галичини, їй опонували.

Безумовно, прикре враження на В. Антоновича справили також інтриги щодо обсадження нової кафедри. Річ у тому, що професор Ісидор Шараневич протестував на цю посаду Володимира Мільковича, свого зятя-москвофіла. Висували також кандидатуру Олександра Чоловського, невдовзі – видатного польського історика²⁵³ (на цій посаді його дуже хотів бачити, наприклад, М. Павлик!²⁵⁴). Розглядали й кандидатури голови Наукового товариства імені Т. Шевченка Юліяна Целевича (помер 1892 р.)²⁵⁵, учня В. Антоновича Дмитра Багалія, професора Ягеллонського університету Анатолія Левицького²⁵⁶. Номінація Грушевського відбулася 11 квітня 1894 р.²⁵⁷.

У той час М. Грушевський перебував під впливом В. Антоновича та О. Кониського і частково був посвячений у їхню галицьку політику. Поза всякими сумнівами, всі троє були тоді одностайними. В Галичині М. Грушевський мав виконати місію не так наукову, як політичну. Можна впевнено сказати, що з завданням він впорався чудово, спритно пропагуючи ідею України-Русі та віртуозно поєднуючи науку з політикою. Однак зі своїми одностайними та вчителями М. Грушевський невдовзі розійшовся: угодової політики О. Барвінського він не сприйняв, симпатизуючи опозиції²⁵⁸.

Оцінюючи покликання на новозасновану кафедру історії України М. Грушевського як здобуток «нової ери», можна погодитися з О. Лотоцьким, що «коли б “нова ера” обмежилася лише цим досягненням, то наслідки діяльності М. Грушевського в Галичині вже самі по собі цілком виправдовують ту політичну акцію, що її творцями були Антонович, Кониський, Барвінський»²⁵⁹.

²⁵² Лотоцький О. Сторінки з минулого. Варшава, 1932. Ч. I. С. 181. (Праці Українського наукового інституту; т. VI).

²⁵³ Інтриги в справі обсади кафедри руської історії в університеті львівським. *Діло*. 1893. Ч. 191.

²⁵⁴ «Тепер подався й поляк др. Чоловський. Це було би найліпше, бо Чол[овський] дуже спосібний чоловік, актовик, молодий і зовсім не шовініст, ані польський, ані тим більше руський. При наших обставинах це остатнє значить багато. Подумайте, кілька шовінізму вніс би в справу такий Барвінський і т. п. А так чоловік буде робити діло і запрягати до нього людей». Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом / зладив М. Павлик; видав Л. Когут. Чернівці: З друкарні т-ва «Руська Рада», 1911. Т. VII (1892–1893). С. 201.

²⁵⁵ Катедра руської історії на університеті Львівським. *Діло*. 1893. Ч. 187–188.

²⁵⁶ Винар Л. Австрійські урядові документи... С. 83.

²⁵⁷ Грушевський М. Як мене спроводжували до Львова. *Український історик*. 1984. Ч. 1–4. С. 232; Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів, 2014. С. 271–281.

²⁵⁸ Антонович М. О. Кониський і М. Грушевський. *Український історик*. 1984. Ч. 1–4. С. 48–63.

²⁵⁹ Лотоцький О. Сторінки з минулого...

Запровадження в галицьких школах українського фонетичного правопису та підтвердження державного статусу української мови

Інший важливий здобуток «нової ери» для партії народовців – запровадження в галицькому шкільництві фонетичного правопису української мови. На перший погляд, ця зовсім не політична проблема зіграла надзвичайно велику роль у націотворчому процесі в Галичині. Принцип фонетичного правопису полягає в тому, що мовне звучання повністю передається літерами на письмі. Він виник у Наддніпрянській Україні. Схильність наддніпрянців до фонетики була не випадковою – фонетичний правопис не потребував літер «ять» і «яр», а «Ъ» заміняв на «і». У такий спосіб українці прагнули продемонструвати окремішність своєї мови від російської і гнівалися на галичан, які користувались етимологічним правописом. Причому проблема мовного нормування в Галичині вирішена не була: москвофіли писали «язичієм» – сумішню церковнослов'янщини з народною мовою, яку кожний з них більшою чи меншою мірою старався зблизити з «книжним русским языком»; народовці старалися писати народною мовою, але їхня мова також часто залежала від уподобань та словникового запасу особи, яка її вживала. Не було й єдиного погляду на місце руської чи української мови (кожний розумів співвідношення цих двох термінів по-своєму) в сім'ї слов'янських мов. Якось Т. Окуневський переконував М. Драгоманова, що з усіх галицьких москвофілів лише Володимир Дудикевич твердо вважає себе «русским»²⁶⁰. Більшість москвофілів симпатизувала ідеї, яку Богдан Дідицький сформулював так: «один книжнеруский язык в письме, а с двома природженными выговорами в устной беседе». Цей принцип він називав правом галичан на «галицко-руское tertium» (щодо росіян та українців)²⁶¹. Прихильники такої ідеї були й серед народовців.

Правописні непорозуміння стали однією з основних причин незгод між наддніпрянцями й галичанами. Особливо ж налягав на народовців О. Кониський, вимагаючи від них не тільки відмови від етимології, а й прийняття за словникову основу зразків наддніпрянської літератури. Проте наштовхнувся на опір: народовці не збиралися переходити на фонетику, натомість прагнули виробити власний варіант літературної мови. О. Кониський свого часу був надзвичайно вражений їхніми поглядами, про що не раз писав О. Барвінському. Ось що читаємо в одному з листів О. Кониського: «Далі я запевнився, що нема що й гадати про прямування до Укр[аїни] руського ідеалу. Повстав “галицький” ідеал, люде ще ховаються з ним, соромлячи щиро признатись, але ж шила в мішку не сховаеш, нехтування усього, що йде з України – прямий доказ»²⁶². Хоча він не назвав імен прихильників цих поглядів, але серед його чернеток вдалося знайти такий запис: «Белей і Коцовський. Галичина повинна виробити свій язык, чистячи українські простізи. К... і “Черв. Русь”. Беручи російські слова, треба виворювати їх нашою фонетикою і виробити тим свій галицький язык»²⁶³. Зазначимо, що фонетикою в Галичині користувалися лише прихильники М. Драгоманова, «Діло» друкувалося етимологічним правописом аж до 1902 р.

²⁶⁰Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілем Окуневським. Львів, 1905. С. 232.

²⁶¹Дедицький Б. Своежитъевые записки. Часть II: Взгляд на школьное образование Галицкой Руси в XIX ст. Львов, 1908. С. 65, 94.

²⁶²ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 1440. Арк. 27.

²⁶³Там само. Спр. 4282. Арк. 25. Про дискусії щодо проблеми нормування української мови між О. Кониським і І. Белеєм див.: Возняк М. Ів. Белей і Ол. Кониський. До зв'язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80 рр. XIX ст. Львів, 1928. С. 40–42.

А ось що читаємо про правописні дискусії 80-х років у мемуарах О. Барвінського. Згадуючи про негативну оцінку мови своєї «Руської історичної бібліотеки» (переклади з російської уміщуваних у ній праць виконували наддніпрянці) Володимиром Коцовським і Омеляном Калитовським, О. Барвінський писав: «Тодішня галицько-руська інтелігенція, незаперечно під впливом русофільських часописей, не могла визволитися від упередження до “українщини”, а скоро одинокі літературно-наукове письмо “Зоря”, видаване товариством ім. Шевченка, виступило з такими докорами супроти “Руськ[ої] істор[ичної] бібліотеки”, то се очевидно не причинилось до прихильного для неї настрою серед нашої суспільности»²⁶⁴.

З тих самих причин, що й наддніпрянці, симпатизували фонетиці поляки. Вже спроби намісника Галичини графа Агенора Голуховського в 1850-х роках нав'язати русинам латинську абетку можна розглядати як підкоп під етимологічний правопис та ту правописну єдність, яку мали галичани з росіянами. Врешті, саме так вважали москвофіли²⁶⁵.

Проблему впровадження українського фонетичного правопису в австрійське шкільництво вперше підняв професор Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький. 1886 р. він запропонував Міністерству освіти проект зміни етимологічного правопису української мови на фонетичний. Як згадував він пізніше, «я вповні був свідомий того, що починається дуже важне діло, конечно потрібне для консолідації українського народу як нації»²⁶⁶. В основу проекту був покладений правопис українсько-німецького словника Євгена Желехівського та зразки української літератури. Співавтором проекту став німець Федір Гартнер.

Ф. Гартнер отримав посаду професора університету в Чернівцях 1885 р. Поле його наукової спеціалізації була порівняльна романська філологія. Однак цей муж науки мав глибокі знання ледь не з кожної наявної тоді наукової галузі. Як філолога, Буковина приваблювала його своєю лінгвістичною різноманітністю, і він заходився вивчати угорську та вірменську мови. А особливий інтерес викликала в нього українська мова, яка не була науково унормована. По-українському його вчив С. Смаль-Стоцький, вони потоваришували і відтоді співпрацювали впродовж десятиліть.

Степан Смаль-Стоцький просив підтримати свій проект патріарха австрійських славістів Ватрослава Ягіча, однак той висловився «проти», та ще й натякнув, що С. Смаль-Стоцький «вислуговується». Очевидно, малися на увазі поляки – В. Ягіч знав про причетність до попередньої спроби реформи українського правопису графа А. Голуховського. Все ж міністерство дало вказівку шкільним радам Буковини й Галичини опитати фахівців щодо проекту Смаль-Стоцького – Гартнера.

²⁶⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя. Київ, 2004. Т. 1, ч. 1–2. С. 373. В. Коцовський в ч. 4 «Зорі» за 1886 р. висловив побажання на адресу видавців «Руської історичної бібліотеки», «щоби переклади і перебірки, если виходять з галицьких рук, були більше галицькі, так щодо мови, як і щодо оброблення, щоби каждая в «Іст. Бібл.» міщена праця перейшла через галицькі руки, щоби тісніше нав'язувала до нашого галицького розвою думок, галицького знання і життя». О. Калитовський в «Зорі» 1887 р. написав, що «Перевод не підходить під смак галицької публіки». Там само. С. 331–332.

²⁶⁵ Чорновол І. Латинка в українському правописі: ретроспектива й перспектива. *Нариси з історії Галичини*. Львів, 2017. С. 173–178.

²⁶⁶ Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер (посмертний спомин). *Записки НТШ*. Львів, 1925. Т. 135–136. С. 241; Листування українських славістів з Францем Міклошичем. Київ, 1993. С. 348–358; Неудавшаяся проба. *Галичанин*. 1893. Ч. 116.

Вирішальну роль для рішення міністра П. Гавча зіграв той факт, що співавтором проекту був німець. Однак проведене опитування виявилось невдалим для реформи правопису: в Галичині «за» висловилися лише О. Барвінський та Омелян Партицький, у Буковині – ніхто, крім її авторів²⁶⁷.

У 1888 р. Товариство імені Шевченка, «Просвіта» та Руське педагогічне товариство створили в цій справі комісію, яка рекомендувала Міністерству освіти і шкільній крайовій раді завести в галицькі школи та учительські семінарії фонетичний правопис²⁶⁸.

Справа зрушилася з місця лише 1890 р., коли нею зайнявся давній київський «хлопоман», член Галицької крайової управи Антоній Хамец, який лобював ідею правописної реформи української мови на рівні профільних міністерств. Врешті Міністерство освіти рекомендувало намісникові Галичини провести у вересні повторне опитування про перехід на фонетичний правопис у шкільництві²⁶⁹.

Майже відразу після проголошення польсько-української угоди, 9 січня 1891 р., Галицька крайова управа постановила перевести діловодство на фонетичний правопис. Зазначимо, що з п'яти її членів «проти» голосував лише народовець Дем'ян Савчак – єдиний русин, який входив до його складу²⁷⁰.

Віцепрезидент Крайової шкільної ради М. Бобжинський 3 січня того ж року скликав комісію в справі реформи українського правопису, зібравши виключно прихильників реформи. Тож неважко було здогадатися, яким буде рішення²⁷¹. Згодом, у жовтні, крайова управа звернула увагу уряду графа Е. Таффе на те, що «урядові письма і друки руські виготовляються у Відні в мові для населення руського в краю незрозумілій» і рекомендувала впровадити фонетичний правопис²⁷². Ще 1890 р. Руське педагогічне товариство звернулося до Міністерства освіти з проханням впровадити фонетичний правопис в шкільництво²⁷³, а 25 грудня 1891 р. це зробило Товариство імені Шевченка²⁷⁴.

Як і у випадку з кафедрою української історії, міністр освіти поставився до ідеї реформи правопису негативно, вважаючи її питанням не дидактики, а політики²⁷⁵. Цьому сприяло також те, що В. Ягіч, основний імперський експерт у слов'янських справах, вважав фонетичний правопис антинауковою ідеєю.

Спільні зусилля угодовців робили своє, і 14 січня 1892 р. Крайова шкільна рада отримала вказівку розглянути справу правописної реформи, а 26 січня

²⁶⁷ Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер. С. 239–248. В. Ягіч, світової слави вчений, ставився до ідеї національної окремішності українців негативно. Свою думку він аргументував улюбленою тезою панславистів про те, що оскільки слов'янство надто подрібнене, не варто його дробити ще більше. Хоча такий аргумент не перешкодив йому вважати bosнійську окремою слов'янською мовою. Зрештою, В. Ягіч був хорватом. Див.: Возняк М. До становища проф. Ягіча до української справи. *Новий час*. 1935. № 135, 137–138, 140–141.

²⁶⁸ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 236–237.

²⁶⁹ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 3855. Арк. 9–10, 21–22.

²⁷⁰ Многоважна проява в справі рівноправності русинів. *Правда*. 1891. Січень. С. 52–54.

²⁷¹ Официальное правописание. *Червоная Русь*. 1891. № 4.

²⁷² Діло. 1891. Ч. 221.

²⁷³ Діяльність руських товариств і інститутів. *Правда*. 1892. Березень. С. 172.

²⁷⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 1184. Арк. 2–3.

²⁷⁵ Міністр Гавч а наша етимологическая правопись. *Галицкая Русь*. 1892. № 146.

М. Бобжинський наказав опитати викладацький склад гімназій та учительських семінарій²⁷⁶. Цього разу наслідки опитування вселяли оптимізм: «за» – 63 особи, «проти» – 21²⁷⁷. Врешті, наприкінці травня знову зібралася комісія Крайової шкільної ради, яка ухвалила запровадити фонетичний правопис. Варто зауважити, що з москвофілом Онуфрієм Лепким та наближеним до митрополита отцем Олексієм Торонським, професором Академічної гімназії, які голосували «проти», в окремих питаннях солідаризувався народовець Анатоль Вахнянин (сказав, що «ми ідемо задалеко»²⁷⁸).

Реакція на рішення комісії була вибухоподібною: москвофіли розуміли, що воно спрямоване насамперед проти них. Організувавши антифонетичну пропагандистську кампанію, вони вкотре продемонстрували свій вплив на селянство; крім протестів москвофільських політичних і освітніх організацій, у Відень та Львів пішли протести від галицьких сільських громад. Нині вони зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові й охоплюють 6 томів та 863 аркуші; до того ж на одному документі зазвичай уміщувалося декілька десятків підписів. Щобільше, всі вони були однотипними копіями зразка, які розповсюджували активісти «Русской Ради» та «Общества им. Качковского»²⁷⁹. Розмах кампанії серйозно занепокоїв намісника, який наказав повітовим старостам вдатися до контрзаходів²⁸⁰. Не підтримали реформи правопису також єпископат Греко-Католицької Церкви на чолі з митрополитом²⁸¹.

Така гучна агітація не могла бути не поміченою урядом. Але реформа зайшла вже задалеко, і механізму, що міг повернути справу назад, не існувало. 25 листопада 1892 р. Міністерство освіти затвердило ухвалу Крайової шкільної ради²⁸². Наступного, 1893 р., Крайова шкільна рада схвалила підручник «Руська граматика» авторства С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера.

На Буковині С. Смаль-Стоцький знайшов собі впливового союзника в особі президента крайової адміністрації графа Паче. Завдяки його втручанням Омелян Попович, шкільний інспектор Серетського повіту, отримав вказівку в порядку експерименту впровадити фонетичний правопис у школах свого повіту. Експеримент визнали за вдалий, про що граф Паче поінформував міністра освіти. Його результат вплинув на рішення П. Гавча погодитися на повторне опитування викладачів галицьких шкіл у справі реформи²⁸³. Влітку 1892 р. на Буковині відбулися учительські конференції, 4 з яких ухвалили фонетичний проєкт букваря О. Поповича, 2 висловилися проти нього, а 4 утрималися. Шкільна рада Буковини схвалила цей буквар 1 вересня 1892 р. шістьма голосами проти п'яти. Вирішальним був голос нового крайового президента барона Кравса, який радше за все виконував вказівку Відня.

²⁷⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 178. Оп. 1. Спр. 1184. Арк. 4.

²⁷⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 178. Оп. 1. Спр. 1184. Арк. 11–13.

²⁷⁸ Там само. Арк. 114–130; Урядове справоздане із засідання анкети комісії для реформи руської правописі. *Діло*. 1892. Ч. 111; Управильнення руської правописі. *Народна часопись*. 1892. Ч. 111.

²⁷⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 178. Оп. 1. Спр. 1178–1183.

²⁸⁰ Характеристическое явление. *Галичанин*. 1893. № 25.

²⁸¹ Єпископские ординариаты а фонетика. *Галицкая Русь*. 1892. № 88; В деле фонетики. *Галицкая Русь*. 1892. № 289.

²⁸² В деле фонетики. *Галичанин*. 1893. № 8.

²⁸³ Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер. С. 243.

Цікаво, що перша спроба затвердити цей буквар, яка відбулась 24 серпня, була невдала – «за» проголосувало двоє!²⁸⁴ Наступного року спеціальним міністерським розпорядженням в буковинських школах була запроваджена «Руська граматика» Гартнера – Стоцького²⁸⁵. «І так рік 1893-тій, – писав С. Смаль-Стоцький, – пам'ятний у нас об'єднанням всієї України на культурній ниві, видимим знаком якого по завзятій боротьбі стала фонетична правопись»²⁸⁶.

Якщо вірити О. Барвінському, російський уряд протестував проти офіційного визнання фонетичного правопису в Австрії по дипломатичних каналах²⁸⁷. Однак схоже, що він видавав бажане за дійсне.

Під час «нової ери» були також підтверджені державні права української мови. Проблема полягала в тому, що органи влади були зобов'язані відповідати на подання українською мовою по-українському, однак цієї практики дотримувалися не завжди. Руські газети традиційно рясніли скаргами на таку поведінку австрійських урядників, а депутати неодноразово подавали інтерпеляції. Переважно скарги стосувалися державного апарату повітового рівня. У зв'язку з цим намісник граф К. Бадені видав 14 березня 1892 р. обіжник, який нагадав про чинне законодавство щодо вживання української мови в австрійському діловодстві²⁸⁸. Щоправда, цей обіжник мало вплинув на поведінку урядників, особливо повітових староств, які й далі нехтували її правами²⁸⁹.

З усіх наслідків «нової ери» велике занепокоєння польського істеблішменту викликала одна, здавалося б, зовсім незначна поступка на користь русинів. У липні 1891 р. міністр справедливості видав розпорядження, що підтверджувало право селян робити записи в ґрунтові книги по-українському. Очевидно, до цього записи вели польською мовою. Бурхливу реакцію поляків на таку незначну поступку можна легко пояснити. Польські політики не протестували проти вагомих наслідків «нової ери», таких як відкриття нових українських гімназій чи кафедр в університеті, щобільше, сприяли їм лише тому, що ті були новоствореними. Очевидно, що наміри, скажімо, перетворити в українську якусь вже наявну польську гімназію чи кафедру, як і ця ініціатива Міністерства справедливості, не знайшли б серед них жодної підтримки. Польські політики були готові сприяти народовцям до певної міри, однак ділитися «*stanem posiadania*» в Галичині вони зовсім не збиралися. Ситуація була настільки серйозна, що до Львова в серпні з метою заспокоїти польських політиків приїхав міністр справедливості граф Шенборн²⁹⁰. Справа ускладнювалася ще й тим, що він порушив домовленість «Польського кола» з графом Е. Таффе не втручатися в галицькі справи без попередніх консультацій. Конфлікт все ж вдалося залагодити: сам

²⁸⁴ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 2149. Арк. 10–13.

²⁸⁵Правопись фонетична. *Народна часопись*. 1893. Ч. 177.

²⁸⁶Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер. С. 244.

²⁸⁷Там само. С. 241.

²⁸⁸ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 5298. Арк. 9.

²⁸⁹Там само. Арк. 1–138.

²⁹⁰Розпорядження міністерства справедливості о руських вписах до книг ґрунтових. *Діло*. 1891. Ч. 152; По чім боці правда? *Діло*. Ч. 155; Дальший шум межі поляками з причини міністерського рескрипту о руських вписах до книг ґрунтових. *Діло*. Ч. 157; Troisty język urzędowy. *Gazeta Narodowa*. 1891. Nr 162.

факт, що австрійський міністр приїхав у Львів перепрошувати поляків, був певною компенсацією за заповідяну «шкоду».

Під час «нової ери» на державних установах почали з'являтися поряд з вивісками по-польському та по-німецькому також написи по-українському.

Офіційним визнанням прав української мови треба вважати також вихід у світ наприкінці 1890 р. друкованого українською органом намісництва «Народна часопись», яку видавали на додаток до «Газети Львовської». Її поява викликала незадоволення і серед руських, і серед польських політиків. Подоляцька «Газета народово» писала з цього приводу: «Урядовою мовою в Галичині є польська мова і жодна урядова газета не повинна виходити іншою мовою»²⁹¹. Натомість русини вбачали в «Народній часописі» конкурента своїм щоденникам «Діло» та «Червоная Русь». До того ж редактор нового видання Лука Бобрович повів справу так, що за місяць поставив під сумнів майбутнє всієї угодової акції. Л. Бобрович був греко-католицьким священником, утікачем від релігійних переслідувань з Холмщини. Починаючи від 1880 р., він працював в інтернаті отців змартвихвстанців для української молоді, проте, очевидно, не відзначився особливими педагогічними здібностями, оскільки В. Калінка через два роки усунув його з інтернату²⁹². Як і всі холмщакі, серед галицьких русинів він мав репутацію доброго католика, але поганого патріота. Намагаючись, з одного боку, перетворити газету в клерикальну, він, з іншого, численними антиукраїнськими публікаціями викликав бурю протестів народовців. Тому К. Бадені був змушений звільнити Л. Бобровича. На пропозицію народовців новим редактором став Кирило Кахникевич, член редакції «Діла», однодумець О. Барвінського²⁹³.

Новий редактор зумів перетворити «Народну часопись» у зразкову газету консервативного спрямування. Варто, однак, зазначити, що народовці не вважали появу «Народної часописі» за позитивний наслідок політики «нової ери».

Наукове товариство імені Шевченка

Проект українського наукового товариства в Галичині виник у другій половині 1860-х років під час розмов О. Кониського з колишнім членом Кирило-Мефодіївського товариства Дмитром Пильчиковим²⁹⁴. У 1873 р. ця ідея частково була реалізована: того року у Львові засновано Товариство імені Шевченка. Проте йому не вдалося розвинути значної діяльності.

Олександр Кониський не відмовився від своєї ідеї і в 1880-х роках. На його думку, наукове товариство у Львові сприяло б не лише розвитку власне української науки, а й становленню постійних контактів галичан з наддніпрянцями. У лютому випуску «Правди» за 1889 р. читаємо про потребу зміни Товариства ім. Шевченка в наукове на зразок сербського «Дружства» або «Товариства Приятелів Наук»

²⁹¹ Urzędowy organ ruski Narodna Czasopis. *Gazeta Narodowa*. 1891. Nr 14.

²⁹² Mrówczyński J. Ks. Walerian Kalinka. *Życie i działalność*. Poznań; Warszawa; Lublin, 1973. С. 567; Himka J. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900*. Montreal; London, 1999. P. 126–127.

²⁹³ Бобрович показує роги. *Червоная Русь*. 1891. № 7; Наследник кс. Бобровича. *Червоная Русь*. 1891. № 52. Формально редактором «Народної часописі» був Адам Креховецький, редактор «Газети Львівської».

²⁹⁴ Грушевський М. Пам'яті Олександра Кониського. *Записки НТШ*. Львів, 1901. Т. 39. С. 2.

у Кракові, щоб воно стало основою майбутньої академії наук. Товариство мало б бути поділене на чотири секції: філологічно-філософську, природничу, етнографічну та правничу. Автором цієї статті був О. Кониський²⁹⁵. Ідея реалізувалася через три роки: 13 березня 1892 р. відбулися загальні збори Товариства ім. Шевченка, які схвалили новий статут та перетворили його в наукову організацію²⁹⁶. Авторами статуту були В. Антонович, О. Кониський та О. Барвінський²⁹⁷.

Михайло Возняк звернув увагу на опублікований 1928 р. в «Листуванні І. Франка і М. Драгоманова» лист І. Франка від 8 червня 1891 р., в якому йдеться: коли НТШ видасть 2–3 томи записок, цар визнає за ним статус академії наук та надасть субсидію 30 тис. гульденів. Цю звістку привіз у Наддніпрянщину В. Антонович, який на початку 1891 р. побував у Галичині та Відні. Очевидно, наддніпрянці захопилися цією ідеєю: українська академія наук в Австро-Угорщині мала б, без сумніву, резонанс у світі набагато більший, ніж кафедра української історії. Щобільше, у разі створення останньої термін «український» можна було б обійти, у разі ж національної академії наук без нього обійтися було неможливо – без такої назви її існування втрачало сенс. Крім того, видання НТШ своїх записок свідчило б про інтелектуальну спроможність української мови, в чому сумнівався міністр освіти барон П. Гавч та чимало високопоставлених австрійських урядників. З цього погляду цікавим був зміст перших двох томів «Записок НТШ», які вийшли відповідно у листопаді 1892 р. та червні 1893 р. З десяти їхніх авторів всього двоє були галичанами (О. Барвінський та Олександр Колесса). О. Кониський, який фактично був їхнім головним редактором, свідомо не допускав до них галичан. Він побоювався, що враженню, яке збірники НТШ повинні були справити у Відні, може зашкодити схильність останніх до російської термінології. У зв'язку з цим він був дуже незадоволений статтею О. Колесси, у якій автор вжив чимало «московизмів», таких як «если», «еще» і т. п.

Статус академії наук НТШ так і не отримало. Можна здогадуватися, що, як і з кафедрою історії України, уряд остерігався ускладнення міжнародних стосунків, на що йти не бажав. Зате НТШ отримало інші, цілком матеріальні вигоди, на основі яких змогло розвинути інтенсивну діяльність²⁹⁸.

Ще в травні 1890 р. О. Барвінський подав до відома А. Хамця меморіал, у якому пропонував передати державне замовлення на друк шкільних підручників Товариству ім. Т. Шевченка. Доти їх друкував Ставропігійський інститут – установа москвофілів. Унаслідок здійснення цього задуму Товариство ім. Т. Шевченка отримало б значні кошти. А. Хамец підтримав цю пропозицію, так само граф К. Бадені ще влітку 1890 р. повідомив Міністерство освіти про свою прихильність. А. Хамец запевняв А. Тележинського, що барон Гавч віддасть перевагу саме Товариству

²⁹⁵Возняк М. Ол. Кониський і перші томи «Записок» (з додатком його листів до Митр. Дикарева). *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. 150. С. 339.

²⁹⁶Загальні збори членів львівського товариства імені Шевченка. *Діло*. 1892. Ч. 50.

²⁹⁷Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1873–1928). *Записки НТШ*. Т. 150. С. XI.

²⁹⁸Возняк М. Ол. Кониський і перші томи «Записок»... С. 340–347. Слідом за І. Франком М. Возняк свідчить, що таку звістку привіз до Києва О. Барвінський. Однак ні 1890, ані 1891 р. О. Барвінський до Києва не приїздив.

ім. Т. Шевченка, незважаючи на неприхильність урядника А. Їречка, який відповідав за цю справу²⁹⁹.

Замовлення на підручники отримало вже зреформоване Наукове товариство імені Шевченка 1893 р. і цим забезпечило собі, за свідченням О. Барвінського, річний дохід у розмірі 20 000 гульденів³⁰⁰. У 1894 р. воно отримало першу дотацію від Міністерства освіти на суму 3 000 гульденів³⁰¹ (за іншими даними вона не сягала більше 2 000 крон (1 000 гульденів)³⁰². НТШ отримувало ще кошти від Галицького сейму³⁰³. Саме ця фінансова допомога дала йому можливість розвинути інтенсивну діяльність та здобути престиж у наукових колах Європи. Зазначимо, що один з найбезкомпромісніших критиків «нової ери» М. Павлик схильний був розглядати діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка як єдиний її вагомий здобуток³⁰⁴. Нічого дивного: М. Павлик отримав сталу платню бібліотекаря товариства.

Концесії в галузі середньої освіти

До 1892 р. в Галичині існувала лише одна українська Академічна гімназія у Львові та паралельні класи в перемиській гімназії. У жовтні 1888 р. сейм ухвалив відкрити гімназію в Бучачі – без зазначення мови викладу³⁰⁵. Це дало підставу народовцям вбачати в ній майбутню українську гімназію. Напередодні проголошення угоди цим питанням займався А. Хамец. У січні 1890 р. він писав А. Тележинському про розмову з кимось із вищих урядників Міністерства освіти щодо запровадження в бучацькій гімназії української мови. В результаті серед бучацьких та чортківських урядників постала опозиція цій ідеї (як альтернативу розглядали також Чортків)³⁰⁶. Проте переговори про викуп державою приміщень давньої гімназії в отців василіян тривали не один рік і закінчилися нічим. Врешті уряд ліквідував василіянську гімназію 1893 р. і заснував нову³⁰⁷.

Пропозицію відкриття ще однієї української гімназії обговорювали також на перемовинах народовців з намісником восени 1890 р. У травні 1891 р. Ю. Романчук запропонував парламентській бюджетній комісії проєкт резолюцій про відкриття в учительській семінарії чотирирічної школи вправ (замість однорічної) та підготовчого класу з українською мовою викладу в гімназії в Перемишлі, української гімназії в Бучачі та української учительської семінарії. Ініціатива Ю. Романчука стривожила поляків: їх непокоїло те, що галицькі проблеми можуть вирішувати центральні органи влади в обхід автономних. З цієї okazji зібралось «Польське

²⁹⁹ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 3855. Арк. 21.

³⁰⁰ Барвінський О. Споми́ни з мого життя. Т. 2. С. 240–241; ЦДІАЛ України. Ф. 178. Спр. 1227.

³⁰¹ Інститут літератури імені Т. Шевченка (далі – ІЛ). Ф. 135. Спр. 11. С. 391.

³⁰² Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка: з нагоди 50-ліття його заснування (1873–1923). Львів, 1923. С. 6.

³⁰³ ІЛ. Ф. 135. Спр. 11. С. 391.

³⁰⁴ Павлик М. Михайло Драгоманів, «високий рівень» українства та «нова ера». Львів, 1906. С. 17.

³⁰⁵ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji szóstego peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1892 od 3 marca do 9 kwietnia 1892. S. 63.

³⁰⁶ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 3855. Арк. 5–6.

³⁰⁷ Бучацька_цісарсько-королівська_гімназія. URL: <https://ternopedia.te.ua/index.php> (дата звернення: 07.02.2020).

коло», яке ухвалило підтримати пропозицію Ю. Романчука про відкриття школи вправ при перемиській семінарії (з модифікацією чотирирічної школи вправ на дворічну), а також решту, якщо в них не буде вказана мова викладу, визначення якої є виключною компетенцією сейму³⁰⁸. Польські політики запевняли народоців, що всі їхні пропозиції будуть задоволені автономними органами влади, і вимагали, аби Ю. Романчук їх відкликав³⁰⁹. Ю. Романчук погодився.

Сейм зібрався лише 3 березня 1892 р. 7 березня на його порядку денному постав внесок руських послів про нову гімназію; крім Бучача та Чорткова, на місце її розташування пропонували також Коломию. Згідно з регламентом, внесок адресували шкільній комісії. Після «дуже оживлених дебатів» шкільна комісія вирішила його схвалити, а нову гімназію розмістити в Коломиї³¹⁰. Зокрема, 30 березня сейм ухвалив рішення про відкриття української гімназії в Коломиї – без дискусії³¹¹. Проте сеймова ухвала повну легітимність могла отримати лише після затвердження цісарем та появи спеціальної рубрики в бюджеті, що було компетенцією парламенту. Бажаючи прискорити справу, у травні О. Барвінський та К. Мандичевський відвідали графа Е. Таффе, барона П. Гавча та секційного шефа Міністерства освіти Едуарда Рітнера. Усі стверджували, що відкрити гімназію восени 1892 р. неможливо через брак коштів. О. Барвінський відповів, що приміщення для гімназії є, тож видатки будуть меншими. Тоді барон П. Гавч запевнив його, що справу старатиметься полагодити якнайшвидше, і власне очікує приїзду графа К. Бадені, «котрий дуже прихильно займається справами руськими»³¹². Справу, однак, до 1 вересня не полагодили; вона зрушилася з місця лише після демаршу народоців у намісника графа К. Бадені³¹³. 4 вересня 1892 р. сеймову резолюцію санкціонував імператор. У такій ситуації міг бути відкритий лише перший клас. У спішному порядку оголошено прийом документів, який продовжувався до 15 вересня³¹⁴.

Виявилось, що український клас коломиїці проігнорували: подали документи, за М. Бобжинським, лише 4, за «Ділом» – 12 і 13 осіб (вся гімназія налічувала 560 учнів, з них 205 русинів). Крайова шкільна рада послала в Коломию свого члена Івана Левицького. Лише після його втручання кількість учнів новоствореного українського класу досягла 40 осіб³¹⁵. Причиною такого ганебного провалу були москвофільські впливи та спритна пропаганда, яку провадив у Коломиї москвофіл Володимир Дудикевич³¹⁶.

Врешті питання гімназії в Коломиї підняв у сеймі москвофіл М. Антонець, який звинуватив адміністрацію краю в створенні перешкод під час організації гімназії та в самоуправстві (навчання мало відбуватися фонетичним правописом, який ще не був затверджений Міністерством освіти)³¹⁷. У відповідь М. Бобжинський

³⁰⁸ Z Koła Polskiego (komunikat). *Czas*. 1891. Nr 116.

³⁰⁹ Stenograficzne sprawozdania ... z roku 1892 od 3 marca do 9 kwietnia. S. 63–64.

³¹⁰ Руська гімназія в Коломиї. *Народна часопись*. 1892. Ч. 57.

³¹¹ Stenograficzne sprawozdania ... z roku 1892 od 3 marca do 9 kwietnia. S. 491–492.

³¹² Діло. 1892. Ч. 103.

³¹³ Руська депутація у п. намісника. *Діло*. 1892. Ч. 190.

³¹⁴ *Gazeta Lwowska*. 1892. Nr 205.

³¹⁵ З Коломиї. Ще дещо про руську клясу гімназіяльну. *Діло*. 1892. Ч. 216, 222.

³¹⁶ ЛІННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 2077. Арк. 3–4.

³¹⁷ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji szóstego peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1892 od 9 do 28 września 1892. S. 82–86.

детально розповів про справу відкриття цієї гімназії, зокрема про ту шалену агітацію, яку розгорнули проти неї москвофіли³¹⁸, і примусив своїх критиків замовкнути. Урочисте відкриття українського паралельного класу коломийської гімназії відбулося 21 вересня 1892 р.³¹⁹

Пильну увагу народовці звертали також на проблему утраквізації учительських семінарій. Варто згадати, що першим конкретним здобутком «нової ери» був рескрипт Міністерства освіти від 4 березня 1891 р. про розширення утраквізму в учительських чоловічих семінаріях та поступову утраквізацію жіночих учительських семінарій Східної Галичини³²⁰.

У січні 1892 р. граф К. Бадені домогся згоди міністра освіти на завершення утраквізації чоловічих учительських семінарій у Станіславові і Тернополі та жіночої у Львові і відкриття в Самборі семінарії «з руським характером»³²¹ (це означало, що її директором мав би стати народовець). 27 березня міністр освіти видав рескрипт, що підтвердив січневі повідомлення «Діла»³²². Проте директором семінарії призначили Йосифа Керекярта, який не належав до партії народовців, тому народовці його не сприйняли³²³. Перспектива призначення на посаду директора цієї гімназії саме Й. Керекярта була однією з причин вересневого демаршу народовців у намісника. У зв'язку з цим вони відмовилися вважати семінарію в Самборі за «концесію»³²⁴.

Відкриття в Галичині другої української гімназії та утраквізація учительських семінарій, без сумніву, відіграли значну роль в українському національному відродженні. Саме ці установи продукували в майбутньому основну частину носіїв української національної ідентичності.

Страхове товариство «Дністер» і спортивне товариство «Сокіл»

Як стверджує О. Барвінський, ініціатива створити у Львові руське страхове товариство з'явилася ще в 60-ті роки. Однак збори засновників такого товариства відбулися лише 1890 р. Граф К. Бадені спочатку поставився негативно до цієї ідеї, про що повідомив Міністерство внутрішніх справ наприкінці листопада. В результаті його статут (це був другий статут, перший забракували раніше) не затвердили. Намісник міркував, що недавно створене польське страхове товариство у Кракові може отримати конкурента. У 1891 р. О. Барвінському вдалося переконати Станіслава Бадені у важливості цього товариства для народовців, а згодом, у жовтні, намісник граф Казимир Бадені заявив Міністерству внутрішніх справ, що проти нього немає жодних застережень³²⁵. 7 грудня 1891 р. статут «Дністра» затвердило Міністерство внутрішніх справ, а 29 грудня того ж року відбулися перші збори його засновників³²⁶.

³¹⁸ Stenograficzne sprawozdania... S. 106–113.

³¹⁹ Отворення руської паралельної класи при гімназії в Коломиї. *Діло*. 1892. Ч. 204.

³²⁰ Народна часопись. 1891. Ч. 56.

³²¹ Письмо з Відня. *Діло*. 1892. Ч. 4.

³²² Розпорядження міністерства просвіти в справі нових шкіл народних руських. *Діло*. 1892. Ч. 86.

³²³ Gazeta Lwowska. 1892. Nr 224.

³²⁴ Діло. 1892. Ч. 210.

³²⁵ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 243–244.

³²⁶ Товариство взаїмних обезпечень від огню під назвою «Дністер». *Діло*. 1891. Ч. 283.

Так, народівці отримали дозвіл на створення національної страхової компанії, якій у недалекому майбутньому довелося стати одним із найповажніших підприємницьких інститутів у Галичині.

Схожою була ситуація зі спортом. Ще 1886 р. Василь Нагірний підняв питання про відсепакування українських спортсменів від галицького, по суті, польського, «Сокола», створеного 1867 р. Завдяки сприятливій політичній ситуації ентузіасти розпочали організаційні заходи 1892 р., 29 липня того ж року міністерство затвердило статут українського «Сокола», а його установчий з'їзд відбувся 11 лютого 1894 р. І хоча до 1900 р. активність товариства обмежувалася столичним містом Львів, напередодні Першої світової війни «Сокіл» перетворився в одну з наймасовіших громадських організацій Галичини³²⁷.

Народівці в органах влади

Одна з елітарних сфер австрійського суспільства XIX ст., куди не допускали русинів, – система вищих органів державної влади. Так, лише в 1873 р. їм вдалося здобути досить численне представництво в парламенті – тоді обрали 15 депутатів. Такий результат став можливим унаслідок чергового австро-польського напруження, в умовах якого Відень знову вдався до випробуваної «руської» зброї. Але незабаром ситуація змінилась, і 1879 р., після наступних виборів, у парламенті знайшлося лише троє руських послів³²⁸. У 1885 р. за підтримки польського виборчого комітету та урядових структур було обрано п'ятьох руських депутатів, четверо з них виявилися непридатними до парламентської діяльності³²⁹.

Не кращою була ситуація і в сфері виконавчих органів влади. Найбільше русинів (п'ятеро) працювали в Найвищому судовому трибуналі. Один з них, Василь Ковальський, якийсь час навіть очолював його сенат³³⁰. У міністерстві освіти існувала посада референта руських шкільних справ. На початку 80-х років її обіймав Едуард Харкевич, що згодом став директором Академічної гімназії. Потім цю посаду отримав професор брідської гімназії Володимир Баньковський, який взагалі не розмовляв по-українському. Був, між іншим, одружений з донькою Яна Добжанського, відомого польського журналіста³³¹. У міністерстві внутрішніх справ розпочинав свою кар'єру Володимир Децикевич. В реєстратурі цього міністерства дрібну посаду ад'юнкта займав Ісидор Мазуркевич. Двоє москвофілів працювали також у царській канцелярії: міністерський радник Савицький і Іван Головацький, редактор урядового часопису «Общий законов державных и правительства Вестник для Цесарства Австрии»³³². Варто додати, що всі ці особи були людьми або невизначеної ідентичності, або москвофілами.

³²⁷ Див.: Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895. Warszawa, 2006. S. 247; Сокіл-батько. Альманах. 1895–1995 / ред. І. Гургула. Львів, 1996.

³²⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. Львів, 1926. С. 135, 174.

³²⁹ Див.: Дедицкий Б. Як и кого выбирала Галицкая Русь до думы державной дня 2 червня 1885 г. Львов, 1885.

³³⁰ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1914. Львів, 2018. С. 289–290.

³³¹ Барвінський О. Споми́ни з мого життя. Т. 2. С. 371–372.

³³² Там само. С. 402–403.

Ще гіршою виявилась ситуація в крайовій адміністрації Галичини. У сеймі русини становили меншість завжди, а з вищих посад диспонували лише посадою члена крайової управи, яку їм віддавали, починаючи з 1885 р.³³³. Ситуація змінилася тільки після проголошення польсько-української угоди. Внаслідок виборів 1891 р. до парламенту ввійшло семеро руських послів: О. Барвінський, Ю. Романчук, К. Телішевський, адвокат Адольф Підляшецький, отець Йосип Брилинський, маршал Надвірнянського повіту отець К. Мандичевський і К. Охримович, бургомістр Дрогобича³³⁴. Щоправда, й тут не обійшлося без непорозумінь, оскільки кандидатури А. Підляшецького, Й. Брилинського, К. Мандичевського та К. Охримовича народовцям нав'язали польські політики. Крім того, останні троє симпатизували москвофілам, хоча й заявили про підтримку політики «нової ери», а Й. Брилинський родичався з Богданом Дідицьким³³⁵. Полякам були вигідні такі депутати, оскільки з їхнього боку можна було не очікувати надмірної енергійності. Щоправда, на початку 1894 р. Й. Брилинський відійшов у кращі світи і його заступив А. Вахнянин³³⁶ – з того часу найближчий і найздібніший співробітник О. Барвінського.

Використовуючи сприятливу політичну ситуацію, «Руський клуб» домігся чимало, маючи пряме відношення майже до всіх здобутків «нової ери» та інформуючи про галицькі справи колег по парламенту, урядові сфери та віденську пресу. Продуктивна робота руського парламентського клубу стала реальністю завдяки активності насамперед його голови Ю. Романчука та О. Барвінського, які зуміли втягнути до праці навіть його політично інертну частину.

У 1891 р. поляки відступили русинам одне місце в «делегаціях» – міжпарламентському комітеті австрійської та угорської частин монархії. Щоправда, до праці в ньому був покликаний інертний К. Мандичевський³³⁷. Але 1893 р. його таки замінив О. Барвінський³³⁸. Того ж року О. Барвінського призначили членом Галицької шкільної ради³³⁹.

З труднощами проникнення народовців до органів влади пов'язана проблема так званих «заточників». «Заточниками» називали тих русинів-службовців, які діставали призначення на службу в етнічно чужу їм Західну Галичину. У такий спосіб намісництво звичайно розправлялося з урядниками, що надто часто афішували свою етнічну окремішність від поляків або намагалися працювати на політичному полі. Скільки «заточників» повернулося до Сх. Галичини, встановити не вдалося. Ю. Романчук якось наводив дані про 300 «заточників», з яких бажали повернутися 35. Схоже на те, що повернулося всього декілька осіб³⁴⁰. Найбільше значення мало повернення Опанаса Заячківського, який отримав високу посаду у львівській дирекції скарбу та був ініціатором появи обіжника про те, що її підрозділи не розглядатимуть документів зі словами, «невластивими руській мові» (малося

³³³ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1914. С. 221.

³³⁴ По виборах. *Народна часопись*. 1891. Ч. 50.

³³⁵ Дедицький Б. Своежитъевые записки. Ч. I. С. 61.

³³⁶ Діло. 1893. Ч. 272.

³³⁷ Перегляд політичний. *Народна часопись*. 1891. Ч. 150.

³³⁸ Табор польський против Русі. *Діло*. 1893. Ч. 252.

³³⁹ Невеликий «здобуток». *Галичанин*. 1893. Ч. 204.

³⁴⁰ В два роки (Слівце для розваги). *Діло*. 1892. Ч. 220; Руслан, 1908. Ч. 180–181.

на увазі «язичіє»³⁴¹. Серед тих, хто повернувся, був також податковий інспектор Карло Бандрівський, знаний передовсім як приятель І. Франка³⁴².

У 1893 р. О. Барвінський намагався звільнити від москвофільських впливів віденський урядовий вісник державних законів, домогтися його передачі в руки народовців та ввести до складу цісарської канцелярії свою довірену особу. Справа ця, однак, завершилася успіхом лише в 1897 р.³⁴³.

Церковна політика

Традиційно велику увагу польські політики надавали Греко-Католицькій Церкві, вбачаючи у ній фортечний вал супроти експансії російського православ'я. Справа була надзвичайно складна: серед духовенства прихильників партії народовців майже не було, лише москвофіли. Щобільше, москвофілам відверто симпатизував станіславівський єпископ Юліян Куїловський³⁴⁴, а всі три греко-католицькі капітули тримали в своїх руках їхні однодумці. Не задовольняв польського істеблішменту і протегований ними митрополит С. Сембратович, який не мав авторитету серед духовенства і з цієї причини не міг контролювати ситуацію. Приблизно в ті ж 1880-ті роки з'являється думка посадити на митрополичий престол когось із нащадків спольщених руських родів. Цікаві спогади з цього приводу залишив Мар'ян Роско-Богданович. Саму ідею він приписував графові Станіславові Бадені. Вона сподобалася польським політикам Галичини, була узгоджена з Римом та Віднем і незабаром князеві А. Сапізі запропонували віддати свого сина Адама до василіянського монастиря. Однак Адам-молодший відмовився, не бажаючи пов'язувати своє життя з Церквою. Щоправда, доля розпорядилася інакше: у майбутньому він став єпископом краківським і навіть носив кардинальську мантию. Після цього звернулися до графа Яна Шептицького: його син Роман пропозицію прийняв охоче³⁴⁵.

Папа Лев XIII 1888 р. підніс потребу Греко-Католицького Патріархату. Як стверджує біограф Романа-Андрія Шептицького Іван Рудович, того ж року він змушений був від неї відмовитися через опозицію угорського примаса³⁴⁶.

Починаючи з 1886 р., Р. Шептицький подорожував: відвідав Рим (де зустрівся з керівником Конгрегації пропаганди віри кардиналом Мечиславом Ледуховським і папою), Київ (де познайомився з В. Антоновичем), Москву (там спілкувався з Володимиром Соловйовим, ідеологом російського католицизму) та Варшаву. В 1888 р. став монахом василіянського монастиря в Добромилі, а в 1890 р. – ігуменом василіянського монастиря у Львові³⁴⁷.

Немає підстав вважати початок кар'єри А. Шептицького за прямий наслідок «нової ери», але, без сумніву, вона безпосередньо дотична до тієї ж політики Відня,

³⁴¹ Учителі руського языка. *Діло*. 1893. Ч. 146–147; Последствия партийной узкоглядности. *Галичанин*. 1893. Ч. 168.

³⁴² Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 242–243.

³⁴³ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 1551. Арк. 1–51; Спр. 1552. Арк. 1–4.

³⁴⁴ Матковський С. Три синодальні архієреї. Спомини з життя і діяльності преосвященного о. Ю. Куїловського, д-ра Юліяна Пелеша і д-ра Сильвестра Сембратовича. Львів, 1932. С. 26.

³⁴⁵ Rosco-Bogdanowicz M. Wspomnienia. Kraków, 1959. Т. I. S. 198.

³⁴⁶ Рудович І. Вступлення митр. Андрія Шептицького на митр. Престол. *Богословія*. Львів, 1926. Т. IV, кн. 1–2. С. 220–221.

³⁴⁷ Сліпий Й. Про молодечий вік нашого митрополита. *Богословія*. Львів, 1926. Т. IV, кн. 1–2. С. 19–21, 24.

наслідком якої була польсько-українська угода в Галичині. Треба, однак, зауважити, що жодний з тодішніх народовців не пов'язував з А. Шептицьким надій на зміцнення авторитету Греко-Католицької Церкви³⁴⁸.

Скориставшись сприятливою політичною ситуацією, в 1890–1894 рр. народовці просунули в капітули декількох своїх однодумців. Так, у львівську капітулу проникли Іван Чапельський та Федір Пюрко³⁴⁹, а секретарем митрополита С. Сембратовича став Євген Гузар³⁵⁰. Проте, незважаючи на ці декілька призначень, гегемонію москвофілів у церковній ерархії під час «нової ери» зламати не вдалося.

Інший шлях, за допомогою якого Відень, Рим та поляки намагалися зменшити православні впливи на Греко-Католицьку Церкву, полягав у церковних реформах, що наблизили б її обряд до латинського. У 1888 р. Лев XIII рекомендував галицьким владикам скликати синод. Виконуючи вказівку папи, митрополит заходився навколо його організації. Граф К. Бадені вирішив взяти справу під свій контроль; у Римі йому сприяв кардинал М. Ледуховський. Крім розв'язання актуальних внутрішніх церковних проблем (останній синод відбувся ще 1720 р.), він мав також покласти початок реформам. Насамперед планували низку заходів, що сприяли б поступовому впровадженню целібату (безшлюбності) духовенства³⁵¹.

Заходи, які, на думку польських політиків, сприяли б зближенню Церков, греко-католики розцінювали як замах на самобутність своєї Церкви, тому наразилися на протест не лише москвофілів, а й народовців. Синод, що відбувся протягом 24 вересня – 8 жовтня 1891 р., не раз стояв перед перспективою розколу через целібат. Його відстоював лише митрополит з купкою найближчих прихильників та кардинал Августин Чяска, папський емісар. А більшість на чолі з єпископами була «проти». Тому С. Сембратович та А. Чяска мусили поступитися³⁵². Все ж під тиском кардинала М. Ледуховського митрополит самовільно змінив деякі його постанови, передусім стосовно целібату. Ці зміни були незначні, але дали привід для повернення до цієї справи в майбутньому. Учасники синоду 1897 р. звернули увагу митрополита на те, що опубліковані документи синоду відрізняються від його дійсних ухвал, однак запізно – їх вже затвердив папа Лев XIII³⁵³.

Цісар 13 липня 1893 р. підписав указ про розв'язання греко-католицьких семінарій у Відні та Львові та заснування трьох нових семінарій у Львові, Перемишлі й Станіславові. Урядова «Народна часопись» міркувала про це так: віддаленість віденської та великі розміри львівської семінарії завадили встановити «добрий надзор» за їхніми вихованцями, унаслідок чого духовні заклади перетворилися в

³⁴⁸ Himka J. Sheptyckyj and the Ukrainian National Movement before 1914. *Morality and Reality. The Life and Times of Andrej Sheptyckyj*. Edmonton, 1989. P. 29–46.

³⁴⁹ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 243.

³⁵⁰ Там само. С. 373–374.

³⁵¹ Стефанович О., Чубатий Г. Висвітлення до історії Львівських синодів з років 1891 і 1897. Львів, 1924. С. 2–9.

³⁵² Там само. С. 9–30.

³⁵³ Там само. С. 30–31. Целібат у русинів?! (Ревеляції з львівського синоду р. 1891). *Діло*, 1911. Ч. 219; Чинності і рішення руського провінціального собора во Львові в році 1891. Львів, 1896.

«видовище спорів і непорозумінь»³⁵⁴. Очевидно, ламаючи систему освіти греко-католицьких священників, уряд розраховував, що вибиває ґрунт з-під ніг москвофілів.

Думку про розв'язання віденської семінарії подав у 1890 р. Олексій Бачинський, її колишній ректор. Проект апробувало Міністерство освіти й віросповідань. Але новий ректор Теофіл Сембратович зумів зупинити справу завдяки товариським стосункам з папським нунцієм у Відні. Тоді ініціатива належала римській Конгрегації пропаганди віри на чолі з кардиналом М. Ледуховським та С. Сембратовичу. М. Ледуховський взагалі пропонував перенести віденську семінарію до Інсбрука або Градця (Граца). «Діло» було невдоволене реформою, однак народовці розуміли її вигоди, тому утрималися від різкої критики³⁵⁵.

Зазначимо, що політику щодо Греко-Католицької Церкви поляки з народовцями не узгоджували.

Нереалізовані задуми та втрачені можливості

Завдяки «новій ері» українці домоглися від австро-польського істеблішменту також згоди на деякі інші концесії, однак ці задуми з різних причин так і не були впроваджені в життя.

Великі надії покладали на заснування на львівському університеті нових українських кафедр, передовсім медичних. «Як покликання проф. Антоновича мало побіч наукового значіння також далекосягле значіння політичне для витворення прихильного на Великій Україні настрою для Австрії, – читаємо в мемуарах О. Барвінського, – так ще більше значіння з того погляду мав лікарський виділ, на котрий на случай оснований українських кафедр мала би громадно впливатися молодіж з Придніпрянської України, замість виїздити до Швейцарії або Німеччини»³⁵⁶. Керуючись такими міркуваннями, восени 1891 р. справу українських медичних кафедр у Львові О. Барвінський представив міністру закордонних справ Австро-Угорщини. Граф Г. Кальнокі визнав слушність його слів і пообіцяв підтримку³⁵⁷. Відразу ж після цієї розмови О. Барвінський відвідав Прагу, де запропонував двом відомим українським вченим-натуралістам Іванові Горбачевському та Іванові Пулюєві очолити кафедри у Львові. Проте пропозиція О. Барвінського не викликала в них ентузіазму³⁵⁸.

У січні 1893 р. питання українських медичних кафедр підіймав в парламентській бюджетній комісії Ю. Романчук, покликаючись на поданий незадовго перед цим міністрові освіти меморіал «Народної Ради». П. Гавч тоді відповів, що його міністерство вивчатиме вказані проблеми, але зараз чекатиме, що скаже про них «компетентна сторона в Галичині»³⁵⁹. Невідомо, що відповіла на це «компетентна сторона», однак у відкритому наступного року медичному факультеті українських кафедр не було.

³⁵⁴ Реформа руських семінарій духовних. *Народна часопись*, 1893. Ч. 153; Розв'язання греко-католицьких семінарій духовних. *Діло*. 1893. Ч. 152.

³⁵⁵ *Діло*. 1893. Ч. 153; В справі скасування віденської руської семінарії духовної. *Діло*. 1893. Ч. 191.

³⁵⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 625.

³⁵⁷ Там само. Т. 2. С. 408–409.

³⁵⁸ Там само. С. 501–509.

³⁵⁹ *Діло*. 1893. Ч. 6, 8.

Відтак народовці більше не підіймали цієї проблеми, схоже на те, що І. Горбачевський та інші кандидати на українські кафедри просто відмовилися переїхати до Львова.

Значну увагу приділяли угодовці також відкриттю у Львові українських юридичних кафедр. Утворення чотирьох таких кафедр цісар заповів ще 1862 р. Однак згідно з цим розпорядженням функціонувала лише одна кафедра на чолі з Олександром Огоновським. О. Огоновський помер 1891 р., у зв'язку з чим стала вакантною і ця посада. Здавалося, що його місце займе сараєвський русин Михайло Зобків, який у 1892 р. отримав спеціальну стипендію для набуття необхідних для цього знань³⁶⁰.

Водночас з М. Зобківим про цю кафедру клопотав також К. Левицький, проте колегія професорів правничого факультету забракувала його габілітаційну розвідку. Тоді за справу взявся О. Барвінський, який 1892 р. зумів прихилити до його кандидатури намісника Галичини і секційного шефа міністерства освіти Е. Рітнера. Через якийсь час граф К. Бадені повідомив О. Барвінського, що справа полагоджена і К. Левицький може представитися керівництву правничого факультету. Проте, з'явившись в університеті, К. Левицький повів себе нетактовно, заявивши, що коли б факультет «протривав його габілітації, то правительство само покличе його на доцентуру». Ці слова справили вельми прикре враження і професура доклала усіх зусиль, щоб призначення не відбулося³⁶¹. Даремно старався також про кафедру у Львові М. Зобків у 1895 р.: вчена рада юридичного факультету поставила під сумнів його кваліфікацію. У листах до О. Барвінського М. Зобків звинувачував у цьому поляків, однак водночас стверджував, що граф К. Бадені і М. Бобжинський дуже наполягали на його кандидатурі³⁶².

У 1894 р. помер Омелян Огоновський – стала вакантною кафедра української літератури. О. Барвінський вирішив спробувати лобювати на посаду її керівника киянина Миколу Дашкевича. Порозумівшись з О. Кониським, О. Барвінський звернувся в цій справі до графа К. Бадені. «Дуже радо, якщо маєте там доброго кандидата», – погодився намісник. М. Бобжинський також підтримав думку О. Барвінського. М. Дашкевич погодився, але згодом, як свідчить М. Возняк, у нього «виринули сумніви, що зробити з двома синами, які вчилися у вищих класах у Києві російською мовою, і наукова система тут була інша», тому відмовився. Тоді справою зацікавилася чернігівська «громада». В порозумінні з нею О. Барвінський розпочав просувати кандидатуру згодом знаменитого сходознавця, а тоді – наукового співробітника Лазаревського інституту східних мов у Москві Агатангела Кримського. Чернігівці вимагали, щоб, як і в ситуації з М. Грушевським, А. Кримський отримав кафедру без габілітації, але на це не погодилося намісництво³⁶³. Відтак збільшити кількість професорів-наддніпрянців у Львові не вдалося.

Крім перспективи збільшення числа українських кафедр у львівському університеті, в народовців існувала також реальна перспектива перехопити «Народний Дім» – найбагатшу недержавну освітню інституцію Галичини. Проблема

³⁶⁰ Вісті з колонії руської в Сараєво. *Діло*. 1892. Ч. 213. Бесіда посла Барвінського, виголошена в палаті послів під час спеціальної дебати над бюджетом міністерства просвіти. *Народна часотись*. 1893. № 143.

³⁶¹ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 518.

³⁶² ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 1255. Арк. 1–75.

³⁶³ Возняк М. Недопущення Івана Франка до доцентури у Львівському університеті. *Іван Франко. Статті і матеріали*. Львів, 1948. Зб. І. С. 60.

полягала в тому, що у 1880-х роках він остаточно перейшов в руки москвофілів. Народовці протестували, але безрезультатно. Тоді дотепний адвокат Василь Дідошак запропонував Львівському магістратові скористатися юридичними неточностями в документах на власність майна «Народного Дому» і відібрати його в москвофілів. Для цього потрібно було довести, що заряд товариства не представляє «русинів міста Львова», яким Франц-Йосиф I заповів руїни колишнього університету (на його місці й був збудований «Народний Дім»). У такому разі його майном заволодів би магістрат, який би передав його народовцям³⁶⁴.

До ідеї В. Дідошака актив народовців поставився негативно: не хотіли залучати у внутрішні руські справи сторонні сили. Завдяки депутатові Львівської міської ради Омелянові Огоновському, який заявив, що справа «Народного Дому» стосується лише русинів, міська рада так і не розглянула цього питання³⁶⁵.

Проблема знову стала актуальною в 1890 р. Особливе обурення москвофілів викликало повідомлення, зроблене в 1891 р. К. Телішевським, про те, що хтось із народовців ще перед 25 листопада 1890 р. контактував з поляками про впровадження фонетичного правопису, передання накладу шкільних підручників Товариству ім. Шевченка та відібрання в москвофілів «Народного Дому» (ймовірно, мав на увазі О. Барвінського)³⁶⁶.

З формального погляду справа «Народного Дому» була надзвичайно заплутана і переходила з однієї державної інстанції в іншу. Її частково вирішили лише на початку Першої світової війни, коли москвофільські товариства були оголошені поза законом. Все ж народовцям не вдалося перейняти «Народний Дім» навіть у міжвоєнний період³⁶⁷.

Якось керівник президійного відділу намісництва Густав Маутнер запитав О. Барвінського, чи поручиться він за Д. Савчака, С. Федака, І. Чапельського та інших народовців, якщо їх покличуть до складу тимчасової кураторії відібраного в москвофілів «Народного Дому», і не поступляться перед «тероризмом» останніх. О. Барвінський відмовився³⁶⁸. Як писав він 1898 р., «Народний Дім» не перейшов до рук народовців через те, що останні вважали діяльність, спрямовану на усунення з нього «кацапів», за «атентат на руську справу»³⁶⁹.

Наступна поступка, якою не зуміли скористатися народовці – справа директора нової учительської семінарії у Самборі. Призначення директором самбірської семінарії Йосифа Керекярта викликало бурю невдоволення. Проте виявилось, що і цього разу народовці не зуміли скористатися з поступки на свою користь. Спочатку посаду директора Самбірської семінарії граф К. Бадені запропонував О. Барвінському. Той відмовився, не бажаючи давати привід для звинувачення в особистій вигоді. О. Барвінський звернувся до професора Стрийської гімназії Івана

³⁶⁴ Дідошак В. Руско-народня інституція «Народный Дом во Львове». Її початок, основання і теперішній стан. Львів, 1885.

³⁶⁵ Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Львів, 1935. Ч. I. С. 202–203.

³⁶⁶ Прибуди розум – щастя буде! Розмова русина з Турчанського повіту з послом Константином Телішевським в справі угоди / видав М. Павлик. Львів, 1891. С. 7.

³⁶⁷ Барвінський О. Історичний огляд засновин «Народного Дому» у Львові. Львів, 1908; Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 359–368.

³⁶⁸ Там само. С. 363.

³⁶⁹ ЛІННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 4098. Арк. 36.

Вахнянина. Однак уже літній чоловік не бажав покидати насиджене місце і теж відмовився. Відмовився і швагро О. Барвінського Володимир Шухевич, який не хотів міняти Львів на Самбір. «Мої заходи о придбання відповідного кандидата на директора самбірської семінарії, – згадував О. Барвінський, – розбилися о неохоти наших власних людей, котрі не раз жалувалися, що не можуть добитися висших, начальних становищ, і я се з жалем подав до відома намісника»³⁷⁰.

Отже, байдужість і недалекоглядність загалу народовців призвели до того, що внаслідок політики «нової ери» українці в Галичині не дочекалися впровадження в життя окремих важливих і корисних концесій. А між тим два нереалізовані задуми – перехід у руки народовців «Народного Дому» та відкриття нових українських кафедр у Львівському університеті – могли відіграти важливу роль у розвитку українського національного руху. У першому випадку народовці отримали б найповажнішу й найбагатшу громадську просвітню інституцію краю; в другому – нові українські кафедри могли б стати осередком українського університету.

У Ягеллонському університеті 1892 р. відкрилася кафедра української літератури. Але оскільки ця кафедра була наслідком доброї волі краківської професури (основного осередку партії станьників), а також тому, що її очолив поляк Йосиф Третяк, народовці не вважали її за своє досягнення³⁷¹.

Проблема претендента на престол «Київського королівства»

У 1886–1888 рр. значно погіршилися австро-російські відносини, а навіть ледь не дійшло до війни. «Яблуком незгоди» був болгарський престол, на який учасники дипломатичного конфлікту висували різні кандидатури. Раптово на порядку денному постало також питання незалежної Української держави – вперше після довгої перерви.

За збігом обставин «болгарська криза» мала відгомін також у Галичині. Кризу започаткував заколот у Софії у ніч з 20 на 21 серпня 1886 р., коли болгарські москвофіли викрали князя Олександра I Баттенберга, вивезли його на територію України і там залишили без копійки в кишені; відтак нещасливий монарх повертався в Болгарію через Львів, що спричинило у Львові маніфестації солідарності з черговою жертвою російського деспотизму³⁷².

Невдовзі міжнародна напруга дійшла до того, що Берлін та Відень уже сперечалися за зони окупації західних теренів Російської імперії. У розпал конфлікту, в січні 1888 р., у впливовому німецькому часописі «Die Gegenwart» з'явилася стаття філософа Едуарда Гартмана «Росія та Європа». Е. Гартман застеріг російських політиків від подальшої експансії на Захід, а в разі її продовження пригрозив підтримкою національних рухів на заході Російської імперії, які за сприяння німців перетворилися б у незалежні держави. Значну роль у цьому проєкті поділу Росії відіграло «Київське королівство», до складу якого б увійшли українські й білоруські етнічні терени³⁷³.

³⁷⁰ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 449.

³⁷¹ Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895. Warszawa, 2006. S. 257.

³⁷² Чернопол І. Князь Олександр I Баттенберг у Львові 1886 р. *100 видатних львів'ян*. Львів, 2009. С. 49–52.

³⁷³ Doroschenko D. Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainische Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur. Leipzig, 1941. S. 154–157;

Статтю Е. Гартмана, якого вважали медійним рупором німецького канцлера Бісмарка в польському питанні, жваво коментувала європейська преса, а завзяті виступи проти неї в Росії мимоволі спопуляризували ідею «Київського королівства» серед української інтелігенції. О. Барвінський, який на початку 1888 р. побував у Києві, згодом згадував про незвичайний ентузіазм, що тоді панував серед членів київської «Старої громади». Павло Житецький звернувся до нього зі словами: «Скажіть вашому кайзеру, коли він вже до нас прийде?», а Володимир Антонович стверджував, що українське населення поставилося б до австрійського війська прихильно³⁷⁴.

Те, що згадана стаття Е. Гартмана вплинула на подальшу історію австро-українських стосунків, не викликає сумніву. Починаючи з 1888 р., Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини ретельно збирало інформацію про стан українського національного руху. Найцінніше – це меморіали, які писали абсолютно різні за походженням, статусом і уподобанням люди. Незважаючи на це, їхній зміст збігався в основному: українці – це окремий народ, що заселяє також Буковину та Галичину; існує реальна можливість повернення симпатій наддніпрянських українців до Австро-Угорщини, але для цього потрібно підтримати український націоналізм в Галичині та Буковині; у деяких з них вказувалося на необхідність польсько-українського порозуміння, що значно полегшило б справу підтримки українського руху в Австрії та зміцнило б протиросійський фронт у Наддніпрянщині³⁷⁵.

У середині 1880-х років, на самому початку наростання напруги між Австро-Угорщиною та Росією, австрійський міністр закордонних справ граф Густав Кальнокі наблизив до себе польського ліберала-самостійника князя Адама Сапігу. Очевидно, в майбутній війні з Росією австрійці мали намір використати й поляків, тому вирішили підтримати польський націоналізм. У зв'язку з цим авторитет колишнього повстанця, опозиціонера й політичного в'язня зріс настільки, що міністр закордонних справ протегував його на посаду маршала Галичини³⁷⁶. Згодом, коли Відень зацікавився українським націоналізмом, авторитет князя А. Сапіги зріс ще більше, позаяк він був переконаним українофілом. Ще на початку 1860-х років князь роздумував, чи не перейти йому на візантійський обряд і в такий спосіб посприяти утворенню української консервативної партії, яка б очолила «руських мрійників» та навернула б до угоди з поляками. З того часу князь Адам надавав великого значення проблемі польсько-українського порозуміння і відігравав суттєву роль у спробах його досягнення. У 1886 р. князь А. Сапіга заприятелював з О. Барвінським. Згодом, коли граф Г. Кальнокі зацікавився українцями, за посередництва О. Барвінського він встановив контакти з київською «Старою громадою».

Feldman J. Bismarck a Polska. Warszawa, 1980; Швагуляк М. Бісмарк і українське питання. *Історичні студії. Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. половина XIX – пер. пол. XX ст.)*. Львів, 2013. С. 615–642.

³⁷⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 1. С. 394.

³⁷⁵ Дорошенко Д. Український рух 1890-х років в освітленні австрійського консула в Києві. *Праці Українського наукового інституту*. Варшава, 1930. Т. XVIII: З минулого. С. 59–70; Gruchała J. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej. Katowice, 1988. S. 30–33; Чорновол І. Поляки й українці у політиці Австро-Угорщини в другій половині 80-х років XIX ст. («Українська інтрига» гр. Г. Кальнокі). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1995. Вип. 2. С. 71–81.

³⁷⁶ Kieniewicz S. Adam Sapieha (1828–1903). Lwów, 1939. S. 323, 329–336.

Контакти розвивалися успішно й 1890 р. завершилися проголошенням угоди на форумі Галицького сейму.

Варто звернути увагу на особливу довіру до особи князя А. Сапіги з боку середовища «Старої громади». Так, Олександр Кониський навіть пропонував йому очолити народовців Галичини³⁷⁷. Тому цілком можливо, що князь А. Сапіга спілкувався з українськими політиками й про кандидатуру монарха гіпотетичного королівства. Принаймні маємо пряму вказівку на це в спогадах Миколи Антоневича³⁷⁸. М. Антоневич назвав і конкретну особу: нібито королем мав би стати князь Лев, найстарший син князя Адама Сапіги. Про це йому розповів у Чорткові певний греко-католицький священник.

Про українофілство князя Адама вже говорилося. «Ми – родини руські», – читаємо в датованому початком 1887 р. листі до нього дружини княгині Ядвіги Сапіги³⁷⁹. М. Антоневич навіть стверджував, що в означені дні тижня родина князя А. Сапіги спілкувалася виключно українською³⁸⁰.

Князь Лев Сапіга резидував у селі Більче Золоте Борщівського повіту. Якщо довіряти свідченням М. Антоневича до кінця, його двір був повністю зукраїнізований, дітей виховували в українському дусі. До такого висновку М. Антоневича спонукала розповідь персонального лікаря сімейства Сапіг Щитковського 1887 р. Одного разу, обідаючи у Сапіг, він був свідком, як, відповідаючи комусь з княжичів, княгиня сказала йому по-українському: «А ти не знаєш, що нам сьогодні слід усім говорити по-руськи?»³⁸¹. Більче Золоте відвідував О. Барвінський – хрещений батько Марії, доньки князя Лева³⁸². М. Антоневич також стверджував, що в маєтку князя Л. Сапіги бував коломийський професор Н., якому він пропонував фінансову підтримку в обмін на згоду друкувати свою «Руську бібліотеку» фонетичним правописом. Той, однак, відмовився³⁸³. Ймовірно, М. Антоневич мав на увазі Юліяна Насальського, який видавав у Коломиї «Бібліотеку для руської молодіжі».

Князь Лев був відомий і як просвітител, дбав за покращення матеріального становища селянства: фінансував відкриття акушерських пунктів, громадських пекарень, дослідження знаменитої печери Вертеба, яка знаходиться якраз на території Більча Золотого (за участі Наукового товариства ім. Т. Шевченка) тощо³⁸⁴. А ось що читаємо в львівській «Правді» 1889 р. з приводу передвиборчих зборів у Борщеві, коли князь Лев заявив, що зі Східної Галичини до сейму мають обиратися лише русини (був депутатом у 1887–1889 рр.), а його брат Володислав зрікся своєї кандидатури в Чесанові на користь русина: «Ми певні, що маніфестація обох Сапігів – се тільки почин акції, котру вони вестимуть з повним зрозумінням великої ваги рівноправности русинів з огляду на недалеку будущину. Вправді, сказав один польський муж державний, що кн. Лев “popsuł sobie karierę”, але ми навпаки думаємо, що

³⁷⁷ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. С. 109.

³⁷⁸ Антоневич Н. Наше нынешнее положение. Львов, 1910. Ч. II. С. 86.

³⁷⁹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Oddział rękopisów. Sygn. MNK 1166.

³⁸⁰ Антоневич Н. Наше нынешнее положение. Ч. II. С. 52–53.

³⁸¹ Там само. С. 86–87.

³⁸² Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 81.

³⁸³ Антоневич Н. Наше нынешнее положение. С. 86–87.

³⁸⁴ Hryniuk S. Peasants with Promise. Ukrainians in Southern Galicia. 1880–1900. Edmonton, 1991. P. 49.

зворот, зроблений обидвома князями, промостить їм дорогу до кар'єри достойнішої, а не такої кар'єри, яку мав на думці пересяклий станьчиківським духом згаданий муж державний»³⁸⁵. Цю заяву братів Сапіг прихильно прокоментувало й «Діло»³⁸⁶.

А в березневому 1890 р. номері «Правди» знаходимо допис з Більча Золотого про боротьбу з неврожаєм ось такого змісту: «Князь Лев Сапіга дає докази правдивого а практичного народолюбія. Від осені минулого року формально вишукує роботи для людей і платить дуже добре. 4 000 зр. з надвишкою перейшло з князівської руки в руки бідних більчан. Для тих, що робити не спромагаються, урядив князь Лев Сапіга кухню. Живляться в тій кухні сотки нещасних досита. Варять страви поживні та смачні, та й подають їм здоровий хлібець. В сей спосіб подається підмога голодним зі сторони народолюбивого князя аж до передднівку і стоятиме щонайменше 5 тисячів. Супротив сего запомога краєва в сумі 60 зр., роздана на Більче, заселене кругло 5 000 людей без дальшого доказу, явна як цинічна іронія. Само собою розуміється, що жиди, котрим князь вириває жертву лихви з рук, поклялись на чайрем все і всюди шкодити князеві. Окрім кухні для голодних, винайшов князь і спосіб помочі для тих, що з браку паші позбулись в осені робучого інвентаря. В осені закупив князь кількадесят пар мужицьких коней, прокормив їх через зиму купованою пашею, а тепер без найменшого зиску відпродує сі коні селянам. Се в відповідь тим, котрі питали мене: “Що мене спонукало до симпатії для князя Лева Сапіги з Більча?!” Честь, йому честь!»³⁸⁷.

Більше інформації про князя Лева знаходимо в епістолярії українського істеблїшменту. З його листів до О. Барвінського зрозуміло, що він був повністю посвячений батьком у його «українську» політику і брав у ній дієву участь³⁸⁸. Додаткову інформацію про князя Лева знаходимо також на маргінесі листування з приводу відновлення видання вже згаданої «Правди».

У 1880-х роках київська «Стара громада» доклала чимало зусиль для відновлення зв'язків з Галичиною. З метою координації дій та гуртування інтелігенції навколо гасла Соборної України вирішили розпочати у Львові видавництво літературного журналу, а відтак відродити «Правду» (найпопулярніше видання партії народовців, що припинила існування 1880 р.). О. Кониський, основний ініціатор цієї справи, мабуть, заручився підтримкою князя А. Сапіги вже 1887 р., оскільки викладена ним тоді І. Франкові програма нового часопису включала в себе й такий пункт: «Програма демократична, але без боротьби проти аристократії; треба тільки радити перевертням, щоб вернулись назад до свого гнізда, але без лайки»³⁸⁹. Справа видання «Правди» остаточно вирішилася наприкінці 1888 р., коли вийшов її перший номер. Видання фінансував князь А. Сапіга.

³⁸⁵Сучасна хроніка. *Правда*. 1889. Липень. С. 82. Князь Володислав Сапіга (1853–1920) – депутат Галицького сейму в 1883–1889, 1908–1913 рр., член Палати Вельмож австрійського парламенту (з 1908 р.). Також брав участь в угодних контактах з українськими політиками.

³⁸⁶Діло. 1889. Ч. 144–145.

³⁸⁷Маланчин [Кирчів П.]. З Більча (повіт Борщівський). Народолюбіє князя Лева Сапіги. *Правда*. 1890. Березень. С. 245–246.

³⁸⁸ЛННБ України ім. В. Стефаник. Ф. 11. Спр. 2301. Арк. 1–5.

³⁸⁹Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Київ, 1928. Т. 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова. С. 237.

Передбачалося, що навколо «Правди» об'єднається вся інтелігенція, що стоїть на засадах Соборної України. О. Кониському дуже залежало на співпраці з М. Драгомановим та І. Франком з огляду на їхній талант та енергійність³⁹⁰. Проте надії на співпрацю з прихильниками доктрини соціалізму себе не виправдали. Невдовзі князь Лев Сапіга поінформував О. Барвінського про своє персональне невдоволення атеїстичним підтекстом доктринерської статті М. Драгоманова, опублікованої в першому випуску «Правди». Коли ж М. Драгоманов розпочав шантажувати «Правду» протестами, князь Лев заявив, що в разі публікації батько припинить фінансування. Ця інформація дає нам підстави здогадуватися, що безпосередньо курував «Правду» саме князь Лев.

Оскільки І. Франко, який від 1884 р. перебував під впливом О. Кониського (і був повністю втаємничений у польсько-українські контакти тієї доби)³⁹¹, 1888 р. знову знайшов спільну мову з М. Драгомановим, то нічого дивного, що проблеми виникли і з ним (входив до складу редакції). У жовтневому (першому) випуску журналу за 1888 р. він опублікував іронічну рецензію на згадану статтю Е. Гартмана³⁹². Її текст викликав невдоволення О. Кониського. Через кільканадцять літ, згадуючи про «Київське королівство» Бісмарка, І. Франко стверджував, що ця ідея була продиктована бажанням виперти польський етнічний елемент з Пруссії на Україну і що новопостала держава мала б перебувати «під польським верховенством». Саме з цією метою поляки (себто князь А. Сапіга) і розвинули угодові контакти з українцями³⁹³.

Непорозуміння між О. Кониським та І. Франком з приводу згаданої статті Е. Гартмана не переросло у відкритий конфлікт. Про суперечності з цього приводу свідчить пізніша Франкова згадка, що причиною його виходу з редакції «Правди» була саме незгода з О. Кониським щодо «Київського королівства»³⁹⁴. Насправді І. Франко припинив співпрацю з «Правдою» у квітні 1889 р. і це його рішення було спричинене іншими мотивами, які не стосуються розглядуваної проблеми. У травні 1890 р., повідомляючи про фінансові труднощі її редакції, І. Франко писав дружині: «Значить, пани побачили, що О. Кониський не така вже міцна шкапа, що могла вивезти їх на київське князівство, й перестали давати гроші»³⁹⁵. Знаючи, що «Правда» видавалася коштом князя А. Сапіги, неважко здогадатися, кого він мав на увазі під «панамі».

Одразу виникли проблеми і з редактором Євгеном Олесницьким. Дізнавшись про «посередництво ляха в тій роботі» (Алойзія Тележинського, довіреної особи князя А. Сапіги, колишнього київського хлопомана), Є. Олесницький написав О. Барвінському гнівного листа, мовляв, раніше був певний, що «її не ані на крихту не доторкнеться нечиста рука відвічних наших ворогів і гнобителів», та заявив про вихід із редакції³⁹⁶.

³⁹⁰ Возняк М. Драгоманів у відновленій «Правді». З додатком його листів до Ол. Барвінського й Ол. Кониського та й останнього до нього. *За сто літ*. Харків; Київ, 1930. Кн. 5. С. 262–264.

³⁹¹ Возняк М. Тринадцять листів Ів. Франка до Ол. Кониського. *Життя й революція*. 1927. № 4. С. 84–98; № 5. С. 229–329.

³⁹² Франко І. Політичний огляд. *Правда*. 1888. Вип. 1. С. 49–55.

³⁹³ Франко І. Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї і епізоди. Львів, 1901. С. 48.

³⁹⁴ Там само. С. 49.

³⁹⁵ Франко І. Зібрання творів: у 50-ти т. Київ, 1986. Т. 49. С. 180.

³⁹⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк; Київ, 2009. Т. 3–4. С. 44–46; Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Стрий, 2007. С. 183–185.

Зрештою, 1891 р., критикуючи посталу в середовищі так званих «молодих радикалів» теорію «руського державного права», Михайло Павлик згадав і про схвальні тексти «Правди» про Сапіг: «Чи д. “радикали” не думають, що коли би як-небудь закрожувалося на узисканє прав напр. короля Данила, то на ту корону найшлись би компетенти в рядах князів Сапіг, Чарториських, Дідушицьких і ті, котрі так само, як в Чехах, пхали би маси народні на те, щоби своїми жменями брали для них жар. Вже й тепер, коли Бісмарківська політика з доброго дива показала нашим “мужам стану” синенький димок “Київського королівства”, найшлися компетенти на се невидальне і навіть мали дещо зробити, щоби піддержати “орган усеї України-Руси”, що “високо” держить стяг націоналізму, але дуже низько стяг інтересів робучого люду»³⁹⁷.

Безумовно, такі іронічні тексти не могли не справити прикрого враження на Сапіг. До того ж 1889 р. князь Адам переніс два інсульти й остаточно вийшов з угодних контактів. Тому в серпні або на початку вересня 1889 р. А. Тележинський повідомив О. Барвінського, що князь А. Сапіга припиняє фінансувати «Правду» з причини важкої хвороби³⁹⁸.

Через одинадцять років, коли Є. Олесницький уже став відомим адвокатом і політиком, у Стрию він мав довгу розмову з К. Устияновичем (який на запрошення князя Лева розмальовував церкву в Більчі Золотому, а згодом листувався з ним) про передумови «нової ери». К. Устиянович розповів йому й таке: «Говорять, що старий Сапіга мав ідею виплисти на плечах русинів на руського короля. Як-небудь ся ідея виглядає трохи на “fix”, однак зі всіх дрібниць можна вносити, що така гадка могла виродитись в голові амбітного вельможі. Сини Сапіги, де лиш могли, кантували симпатії русинів для свого батька. “Poznań przepadł dla nas, – говорив молодий [Лев] Сапіга Устияновичеві, – ale was ocalimy”. Радив опертись на его батька і писати меморандум до Бісмарка»³⁹⁹.

Окрім іншого, на особу князя Лева Сапіги вказують ще й такі міркування. Специфіка історії XIX ст. полягає в тому, що важливі політичні рішення іноді приймали не в затишку міністерських кабінетів, а в розслабленій атмосфері аристократичних салонів. У 1880-х роках у Львові найбільше важив салон графині з Сангушків Потоцької, де збирався цвіт аристократії та бюрократії. Чоловік Марії, впливовий політик граф Альфред Потоцький, був незмінним товаришем розваг імператора Франца Йосифа I, завдяки чому належав до невеликого гурту тих щасливців, які були з ним на «ти»⁴⁰⁰. Нарешті, варто згадати, що дружиною князя Адама Сапіги була княгиня Ядвіга Сангушко, а князя Лева – Тереза Сангушко. Отже, в разі отримання князем Левом престолу «Київського королівства» зміцнився б також статус подружжя Альфреда й Марії Потоцьких. Їхнє зацікавлення київським престолом могли підігрівати також матеріальні інтереси, оскільки Потоцькі володіли значними маєтками по російській бік кордону. Такі міркування легко пояснюють, на перший погляд, дивну поведінку графині Марії, яка 1888 р. посилала довірену

³⁹⁷ Павлик М. Руське державне право і народна справа. *Народ.* 1891. Ч. 1. С. 10.

³⁹⁸ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. С. 114, 116.

³⁹⁹ Пшеничний Є. Олекса Бобикевич про «нову еру». *Рукописна україніка: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 20–21 березня 1996 р.). Львів, 1999. С. 85.

⁴⁰⁰ Див.: Rosco-Bogdanowicz M. *Wspomnienia.* Kraków, 1958.

особу до лідера «Старої громади» В. Антоновича з метою розвідати його ставлення до Австро-Угорщини та можливості польсько-українського порозуміння в Галичині⁴⁰¹. В. Антонович ухилився від відповіді й порадив звернутися до галицьких народовців. Зазначимо, що графиня Марія Потоцька не узгоджувала своїх дій з урядовими колами, про що довідуємося з листа намісника Пилипа Залеського до князя А. Сапіги від 23 квітня 1888 р. Розписавшись на тему таємних контактів з українцями, він висловив своє невдоволення з приводу «акції Марії С.», бо, мовляв, «не можна допустити щоб [справа] могла бути скерована на небезпечні манівці через аматорів і неуповноважених дилетантів»⁴⁰².

Перспектива зайняття київського престолу чоловіком однієї з княгинь Сангушко пояснює також голосну подію 1889 р., коли доти не помітний у політиці князь Євстахій Сангушко зненацька був призначений маршалом Галичини. Як вважав М. Антоневич, у разі війни з Росією австрійцям було б вигідно продемонструвати, що найвищу державну посаду ієрархії автономної Галичини посідав родич князя Лева Сапіги, котрий теж неодноразово акцентував на своєму руському походженні⁴⁰³.

Життя князя Лева Сапіги обірвалося раптово. Він помер від тифу 8 лютого 1893 р. на тридцять сьомому році життя. Всі галицькі газети опублікували наступного дня його некрологи, зміст яких коротко можна передати реченням з «Кур'єра львівського»: «сільський люд втратив у ньому сумлінного опікуна, а край – одного з тих, хто бажав міжнародної згоди і постійно з великою жертвовністю працював для неї»⁴⁰⁴.

У подружжя Лева й Терези Сапіг було троє дітей: Марія (1884 р. н.), Ядвіга (1886 р. н.), і Павло (1888 р. н.)⁴⁰⁵. Марія вийшла заміж за графа Станіслава Шептицького, майбутнього міністра оборони Другої Речі Посполитої. До речі, цьому шлюбові М. Антоневич також приписував «династичне» значення⁴⁰⁶. «Князь Лев, загально люблений руським населенням в околиці Більча-Золотого (в Чортківщині), – згадував О. Барвінський, – на жаль, помер у вельми молодім віці на тиф. Його вдова, кн. Тереса, з котрою я мав честь держати до христу неофітку з Більча, виховує своїх дітей в руській душі. А доньку віддала за полковника гр. Шептицького, брата Є. Е. митрополита»⁴⁰⁷.

Зауважимо, що 1914 р. німці й австрійці планували формування української армії, яка під керівництвом графа С. Шептицького вела б бойові дії на Кавказі, Кубані та Україні. Можливо, його кандидатура виникла не лише завдяки родинним пов'язанням з галицьким митрополитом, а й з родиною Сапіг-Сангушків⁴⁰⁸.

Отже, під час австро-російського дипломатичного конфлікту 1886–1888 рр. у Німеччині з'явилася ідея незалежної української монархії. Вона мала великий резонанс серед українських патріотів по обидва боки Збруча, а водночас сприяла польсько-українському зближенню. Провідну роль у налагодженні польсько-українського

⁴⁰¹ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 1. С. 394.

⁴⁰² Чорновол І. Нариси з історії Галичини. С. 200–201.

⁴⁰³ Антоневич Н. Наше нынешнее положение. С. 86–87.

⁴⁰⁴ Książę Leon Sapieha. *Kurjer Lwowski*. 1889. Nr 40.

⁴⁰⁵ Kieniewicz S. Adam Sapieha (1828–1903). Вклейка «Rodzina Adama Sapiehy».

⁴⁰⁶ Антоневич Н. Наше нынешнее положение. С. 92.

⁴⁰⁷ Барвінський О. Спомини з мого життя. Т. 2. С. 81.

⁴⁰⁸ Українські Січові Стрільці. 1914–1920. Львів, 1935. С. 19.

діалогу відіграли князь А. Сапіга та О. Барвінський. Враховуючи резонанс ідеї «Київського королівства», цілком можливо, що О. Барвінський та О. Кониський позитивно сприйняли пропозицію підтримати кандидатуру князя Лева, найстаршого сина князя Адама, на проєктований престол нової монархії. Принаймні про це свідчить українська мемуаристика, преса та епістолярія тієї доби. Натомість відсутність такої інформації в австрійських урядових джерелах засвідчує, що А. Сапіга не інформував про цей свій намір урядові кола. Зрештою, ідея швидко втратила актуальність через залагодження австро-російського конфлікту⁴⁰⁹. Усі конкретні здобутки, які отримали народовці внаслідок політики «нової ери», можна об'єднати в один великий спільний здобуток – саме завдяки «новій ері» у їхніх руках опинилися важелі, необхідні для перемоги над москвофілами. Щобільше, майже кожний конкретний наслідок польсько-української угоди в Галичині мав виразний всеукраїнський відтінок, що зіграло вирішальну роль у національному самовизначенні галицьких русинів, утвердженні ідеї «українського П'ємонту» та Соборної України.

Москвофіл М. Антонович писав згодом, що «нова ера» була тяжким ударом для «общего дела». На його думку, саме вона «причинилася к усилению народо-вещкой партии, одоливающей своё нынешнее значение именно “новой эре”»⁴¹⁰. Можна повністю погодитися з видатним істориком і державним діячем Дмитром Дорошенком, який писав: «Як би не маловажити результати “нової ери”, але ті практичні досягнення, які були її наслідками, мали своє значення для українського життя в Галичині й саме вони були початками тих реальних успіхів, які в кінці вибороли для українського народу перед початком світової війни становище народности державної»⁴¹¹.

ПОШУКИ ПОРОЗУМІННЯ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ Й ПОЛЬСЬКИМИ ПОЛІТИЧНИМИ СИЛАМИ В ГАЛИЧИНІ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ: ДІЯ ТА ПРОТИДІЯ

У перші роки ХХ ст. політичний потенціал і ступінь зрілості українського національного руху вступили в очевидну диспропорцію з позиціями українців у Галицькій автономії. Будучи не готовими визнати у зміцнілому українському русі партнера, боячись втратити позиції у Східній Галичині, а водночас дедалі більше втягуючись у дискусії навколо українського питання всередині національного табору, польські політики намагалися відтягнути вирішення назрілих питань, розраховуючи на чудо, яке ніяк не ставалося. Цей стан апатії та безпорадності влучно підмітив кореспондент часопису «*Słowo Polskie*», описуючи діалог між двома польськими депутатами в напівпорожньому залі засідань Галицького сейму при задалегідь приречених на невдачу спробах ухвалити новий виборчий закон: «Що думає пан про виборчу реформу? – Така сумна й хаотична справа, що я не можу про неї думати»⁴¹².

⁴⁰⁹ Детальніше див.: Чорновол І. Галицька шляхта і проєкт «Київського королівства» канцлера Бісмарка. *Нариси з історії Галичини*. Львів, 2017. С. 179–201.

⁴¹⁰ Антонович М. Наше нынешнее положение. Львов, 1906. Ч. I. С. 6.

⁴¹¹ Дорошенко Д. Володимир Антонович. Його життя й наукова та громадська діяльність. Прага, 1942. С. 156.

⁴¹² Sejm. Wrażenie z tygodnia. *Słowo Polskie*. 1907. Nr 439. 21 września. Wydanie poranne.